

Μακεδονικά

Vol 2

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

1941-1952

ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ.
1953

Fr. Dölger, *Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges. 115 Urkunden und 50 Urkundensiegel aus 10 Jahrhunderten. Im Auftrage und mit Unterstützung der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Textband. Münchner Verlag (Bisher F. Bruckmann), [194ö].*

Στίλπων Π. Κυριακίδης

doi: [10.12681/makedonika.9295](https://doi.org/10.12681/makedonika.9295)

Copyright © 2016, Στίλπων Π. Κυριακίδης

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Κυριακίδης Σ. Π. (2017). Fr. Dölger, *Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges. 115 Urkunden und 50 Urkundensiegel aus 10 Jahrhunderten. Im Auftrage und mit Unterstützung der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Textband. Münchner Verlag (Bisher F. Bruckmann), [194ö]. Μακεδονικά, 2, 718–736.*
<https://doi.org/10.12681/makedonika.9295>

πληροῦσιν ἄριστα καὶ ἐν ταῖς λεπτομερείαις τὴν γενικὴν εἰκόνα, ἣ ὁποῖα δίδεται εἰς τὴν εἰσαγωγὴν.

Τὸ μέρος τῶν εἰκόνων ἀκολουθοῦν αἱ παρατηρήσεις, εἰς τὰς ὁποίας οἱ συγγραφεῖς συνεκέντρωσαν ὄλην σχεδὸν τὴν ὑπάρχουσαν σχετικὴν πρὸς τὸ Ἅγιον ὄρος βιβλιογραφίαν. Τέλος λεπτομερῆς ἀλφαβητικὸς πίναξ διευκολύνει τὸν χρησιμοποιοῦντα τὸ βιβλίον εἰς τὴν εὑρεσιν τῶν ἐν αὐτῷ περιεχομένων.

Καὶ ἐκ τῶν περιεχομένων μόνον τοῦ βιβλίου προκύπτει ὅτι παρὰ τὸν ἐκλαϊκευτικὸν αὐτοῦ σκοπὸν ἀποτελεῖ τοῦτο συστηματικόν, πρόχειρον, ἀκριβές καὶ χρησιμώτατον βοήθημα καὶ διὰ τοὺς ἐπιστήμονας, ὅμοιον τοῦ ὁποίου μέχρι τοῦδε δὲν ὑπῆρχε. Εἶναι λυπηρὸν ὅτι δὲν ἀπεκτήσαμεν τοιοῦτον καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν διὰ τὸ ἑλληνικὸν κοινόν, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ γνωρίσῃ καλύτερον τὸ Ἅγιον ὄρος καὶ νὰ μάθῃ νὰ ἐκτιμᾷ τὴν μοναδικὴν ἑλληνικὴν βυζαντινὴν κληρονομίαν, τὴν ὁποίαν ἄγρυπνοι φρουροὶ διαφυλάττουσιν οἱ Ἅγιορεῖται πατέρες εἰς τὰς ἱερὰς μονὰς των. Ἐπειδὴ δὲ δύσκολον εἶναι νὰ γραφῇ ἄλλο τόσον ἀκριβές, συστηματικόν καὶ εὐπερίληπτον, νομίζω ὅτι θὰ ἦτο πολὺ ὠφέλιμον νὰ μεταφρασθῇ τοῦτο εἰς τὴν ἑλληνικὴν.

ΣΤΙΑΠΩΝ Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ

Fr. Dölger, Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges. 115 Urkunden und 50 Urkundensiegel aus 10 Jahrhunderten. Im Auftrage und mit Unterstützung der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Textband. Münchner Verlag (Bisher F. Bruckmann), [1945]. 4ov σ. 363. Tafelband, πίν. 128.

Ὡς γνωστόν, τὰ ἔγγραφα ἐπίσημα καὶ ἰδιωτικά, σύγχρονα συνήθως πρὸς τὰ γεγονότα, διὰ τὰ ὁποῖα ἐγράφησαν, καὶ τὰ πράγματα, περὶ τῶν ὁποίων γράφουσι, ἀποτελοῦν πρῶτην καὶ σπουδαιωτάτην πηγὴν διὰ τὴν καθόλου ἱστορίαν, δηλαδὴ τὴν τε πολιτικὴν καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἣ ὁποῖα πολλαχῶς οὐ μόνον συμπληρώνει, ἀλλὰ καὶ πολλάκις διορθώνει τὰς συγγραφικὰς πηγὰς, ἀκριβῶς ὅπως καὶ αἱ ἀρχαῖαι ἐπὶ λίθων ἢ ἄλλων στερεῶν ὑλῶν ἐπιγραφαὶ συμπληρῶνουν ἢ καὶ διορθῶνουν τὰς ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων πληροφορίας. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἢ περὶ ταῦτα ἀσχολουμένη βοθητικὴ τῆς ἱστορίας ἐπιστήμη, ἢ διπλωματικὴ, ἔχει τόσην σημασίαν διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν λαῶν καὶ τῶν χρόνων, οἱ ὁποῖοι μᾶς ἐκκληροδότησαν ἔγγραφα, ὄσων καὶ ἡ ἐπιγραφικὴ διὰ τοὺς λαοὺς καὶ τοὺς χρόνους, ἐκ τῶν ὁποίων προέρχονται αἱ εὐρισκόμεναι ἐκάστοτε ἐπιγραφαί. Ὅπως δὲ ἡ ἐπιγραφικὴ ἀσχολεῖται κυρίως μὲ τὴν μορφήν τῶν γραμμάτων καὶ τὴν ἰδιορρυθμίαν ἐν γένει τῆς γραφῆς, τὸ εἶδος τοῦ περιεχομένου καὶ τὴν

φρασεολογίαν καὶ τὸν τρόπον ἐν γένει τῆς συντάξεως αὐτῶν καὶ ζητεῖ νὰ καθορίσῃ τὰ ἑξωτερικὰ καὶ τυπικὰ τεκμήρια, τὰ ὁποῖα βοηθοῦν εἰς τὴν χρονολόγησιν, τὴν συμπλήρωσιν καὶ πολλάκις καὶ τὴν κατανόησιν τῶν ἐπιγραφῶν, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ ἡ διπλωματικὴ ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἰδιόρρυθμον πολλάκις γραφὴν τῶν ἑγγράφων, μὲ τὰς ὕλας, ἐπὶ τῶν ὁποίων καὶ διὰ τῶν ὁποίων ταῦτα γράφονται, καὶ μὲ πᾶν ἄλλο, ὅ,τι σχετίζεται μὲ τὴν ἑξωτερικὴν τῶν ἑγγράφων μορφήν, ἔπειτα μὲ τὴν χρονολογίαν των, μὲ τὰ εἶδη των, ὡς καὶ τὸν τρόπον ἐν γένει τῆς συντάξεώς των, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ χρονολογηθοῦν καὶ τὰ ἀχρονολόγητα, νὰ συμπληρωθοῦν κατὰ τὸ δυνατὸν τὰ ἐνδεχομένως παρουσιαζόμενα ἐν αὐτοῖς κενὰ καὶ νὰ ἐλεγχθῇ πολλάκις καὶ ἡ γνησιότης αὐτῶν. Εἶναι δ' αὐτονόητον ὅτι, ὅπως ἡ ἐπιγραφικὴ διαφέρει κατὰ λαοὺς καὶ χρονικὰς περιόδους ἕνεκα τῆς διαφορᾶς τῆς γλώσσης καὶ τῆς γραφῆς καὶ τῶν ἱστορικῶν ἐν γένει συνθηκῶν, οὕτω καὶ ἡ διπλωματικὴ εἶναι διάφορος κατὰ λαοὺς καὶ περιόδους.

Τὸ Βυζάντιον μᾶς ἐκληροδότησε πολυάριθμα ἑγγράφα. Πλούσια εἰς ἑγγράφα ἦσαν καὶ εἶναι ἀκόμη τὰ ἀρχεῖα τῶν μονῶν τοῦ Ἁγίου ὄρους, τὸ ὁποῖον καὶ κατὰ τοῦτο ὑπῆρξε θεματοφύλαξ τῆς βυζαντινῆς κληρονομίας. Τὰ ἀρχεῖα ταῦτα προσεῖλκυσαν ἤδη ἀπὸ τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος τὴν προσοχὴν τῶν ἐπιστημόνων, καὶ κυρίως τῶν Ῥώσων, οἱ ὁποῖοι καὶ πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἐξέδωσαν εἴτε ἐν περιλήψει εἴτε καὶ αὐτούσια,¹ ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον μέχρι τινὸς ἔλειπεν ἦτο ἡ συστηματικὴ τῶν ἑγγράφων μελέτη καὶ γνῶσις ὡς ἑγγράφων, διότι ἔλειπον αἱ εἰκόνες αὐτῶν καὶ δὴ τῶν πρωτοτύπων, τὰ ὁποῖα οἱ μοναχοὶ ἐδίσταζον νὰ ἐπιδείξουν εἰς τοὺς ἐρευνητάς. Ὅπως δὲ ἐπιγραφικὴ ἐπιστῆμη δὲν θὰ ἠδύνατο οὔτε νὰ διαμορφωθῇ οὔτε νὰ διδαχθῇ ἄνευ γνώσεως τῶν πρωτοτύπων ἢ ἀκριβῶν τυπλάχιστον ἀπεικονίσεων αὐτῶν, οὕτω καὶ διπλωματικὴ ἄνευ γνώσεως τῶν πρωτοτύπων καὶ τῆς ὑπάρξεως εἰκόνων αὐτῶν, προσιτῶν ἐκάστην στιγμήν εἰς τοὺς μελετητάς. Ἀποτέλεσμα τῆς ἑλλείψεως ταύτης ὑπῆρξαν καὶ αἱ παρατηρούμεναι σήμερον ἀτέλειαι εἰς τὰς παλαιότερας δημοσιεύσεις ἑγγράφων.

Τὴν ἑλλειψιν ταύτην, ἡ ὁποία ἐσημειώθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Karl Brandi κατὰ τὸ ἔτος 1904,² συνεπλήρωσεν ἐν μέρει ἡ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως δημοσιευθεῖσα ἐν ἔτει 1931 συλλογὴ πανομοιοτύπων βυζαντινῶν αυτοκρατορικῶν ἑγγράφων ἐκ τοῦ φωτογραφικοῦ ἀρχείου τῆς Βαυαρικῆς

¹ Περὶ τῶν ἀπὸ τοῦ 1905 μέχρι τοῦ 1938 γενομένων ἐκδόσεων καὶ ἐργασιῶν ἐπὶ τῶν ἑγγράφων διδακτικὸν εἶναι τὸ ἄρθρον τῆς Germaine Rouillard, *La diplomatique byzantine depuis 1905 ἐν Byzantion* τ. 13 (1939) σ. 605-629.

² Βλ. εἰς τὸ εὐθὺς κατωτέρω σημειούμενον ἔργον τοῦ Dölger σ. V.

Ἀκαδημίας.¹ Τὸ πρῶτον τοῦτο καὶ πολύτιμον διὰ τὴν βυζαντινὴν διπλωματικὴν συστηματικὸν ἔργον ἐπηκολούθησεν ἡ δημοσίευσίς καὶ ἄλλων φωτογραφιῶν ἑγγράφων ἰδίως ἐκ τῆς συλλογῆς τῆς ἐπιστημονικῆς εἰς Ἅγιον ὄρος ἀποστολῆς Millet, συμπληρώνει δὲ τώρα καὶ ἐπιστεγάζει τὸ προκείμενον.

Ὁ συγγραφεὺς, ὁ ὁποῖος, ὡς ἐλέχθη ἤδη εἰς τὴν προηγουμένην βιβλιοκρισίαν, εἶχεν ἐπισκεφθῆ καὶ παλαιότερον τὸ Ἅγιον ὄρος χάριν ἀρχαικῶν μελετῶν, ἐπεσκέφθη τοῦτο ἐκ νέου κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ παρελθόντος πολέμου ἐπὶ κεφαλῆς ἐπιστημονικῆς ἀποστολῆς διὰ τὸν αὐτὸν κυρίως σκοπὸν. Κατὰ τὴν ἀποστολὴν ταύτην συνεπλήρωσε κατὰ τὸ δυνατόν τὸ φωτογραφικόν του ὕλικόν, ἐξ αὐτοῦ δὲ μᾶς δίδει εἰς τὸ παρὸν ἔργον πλουσίαν καὶ κατάλληλον ἐκλογὴν, ἀποβλέπουσαν κυρίως εἰς τὴν διευκρίνισιν τῶν κατὰ τὴν βυζαντινὴν διπλωματικὴν. Τὰ ἑγγράφα δίδονται κατὰ τὰς ἐξῆς κατηγορίας. Α') Αὐτοκρατορικά: χρυσόβουλλοι λόγοι, χρυσόβουλλα σιγίλλια, προστάγματα. Β') Δεσποτικά. Γ') Σεβαστοκρατορικά. Δ') Ἐπίσημα ἀντίγραφα αὐτοκρατορικῶν. Ε') Πλαστά. Ϛ') Ὑπαλληλικά: διοικητικὰ καὶ δικαστικὰ, ἐκτιμητικὰ, πρακτικά. Ζ') Ἐκκλησιαστικά: ἐνυπόγραφα, μετὰ μηρολογίου, συνοδικαὶ ἀποφάσεις, ἐπισκοπικά, ἑγγράφα τῶν πρώτων τοῦ Ἁγίου ὄρους. Η') Ἰδιωτικά. Θ') Σφραγιῖδες ἑγγράφων: χρυσαῖ, μολύβδινοι κ.τ.λ. καὶ τέλος Ι') Σέρβων ἀρχόντων εἰς ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἐκάστης κατηγορίας προτάσσεται διδακτικὴ γενικὴ εἰσαγωγή περὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς μορφῆς τῶν ἑγγράφων, τῶν περιλαμβανομένων εἰς αὐτήν, ἐκάστου δ' ἑγγράφου προτάσσονται μεθοδικώτατα αἱ ἀναγκαῖαι διπλωματικαὶ διασαφήσεις περὶ τοῦ τόπου, ὅπου ἀπόκειται, τῆς διατηρήσεως καὶ τῆς ἐξωτερικῆς αὐτοῦ μορφῆς ἐν γένει, τῆς γραφῆς, τῶν ἐξ αὐτοῦ διπλωματικῶν διδαγμάτων, τῆς γλώσσης καὶ τῆς ὀρθογραφίας αὐτοῦ, τῶν ἐκδόσεων αὐτοῦ, ἔτι δὲ καὶ περίληψις ἐν γερμανικῇ μεταφράσει τοῦ περιεχομένου. Ἀκολουθεῖ τὸ κείμενον ἐν μεταγραφῇ μετὰ τοῦ ἀπαραίτητου κριτικοῦ ὑπομνήματος, ἀκολουθοῦν δὲ ἀξιόλογοι ἐρμηνευτικά, γλωσσικὰ καὶ πραγματικὰ παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ περιεχομένου, αἱ ὁποῖαι διευκολύνουν τὸν ἀναγνώστην οὐ μόνον εἰς τὴν κατανόησιν τῶν ἐν τῷ ἑγγράφῳ λεπτομερειῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐκτίμησιν τῆς συμβολῆς αὐτῶν εἰς ποικίλα προβλήματα τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας, τῆς ὁποίας συμβολῆς τὴν φύσιν καὶ τὴν ἔκτασιν ἐπανειλημένως ἐξηγεῖ καὶ τονίζει ὁ συγγραφεὺς.² Τέλος πίναξ τῶν σπουδαιωτάτων ὀνομάτων καὶ τοπωνυμίων κλείει

¹ Fr. Dölger, Facsimiles byzantinischer Kaiserurkunden. 67 Abbildungen auf 25 Lichtdrucktafeln aus dem Lichtbilderarchiv der Bayerischen Akademie der Wissenschaften zusammengestellt, beschrieben, erläutert und in Umschrift wiedergegeben. München 1931.

² Πρβλ. ὅσα λέγει γενικῶς ἐν σ. 8 τῆς εἰσαγωγῆς.

τὸν τόμον τῶν κειμένων. Ἡ ἔκδοσις τῶν κειμένων γίνεται κατὰ τὴν διπλωματικὴν λεγομένην μέθοδον, δηλαδή μετὰ τὰ δροθογραφικὰ καὶ ἄλλα λάθη, τὰ ὁποῖα διορθοῦνται εἰς τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα. Ὁ συγγραφεὺς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Lemerle, ὅστις ἐπροτίμησε τὴν σποραδικὴν διόρθωσιν,¹ ἠκολούθησε τὴν μέθοδον τῆς γενικῆς διορθώσεως, σπανιώταται δὲ καὶ ἐντελῶς ἀσήμαντοι εἶναι αἱ παραλείψεις, τὰς ὁποίας παρετήρησα, αἱ ὁποῖαι ἴσως εἶναι καὶ ἀμφίβολοι, διότι εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ ὀφείλωνται εἰς τυπογραφικὰ παροράματα, τὰ ὁποῖα ὅμως καὶ αὐτὰ εἶναι σπανιώτατα. Παραθέτω τὰ ἐξῆς ἀδιόρθωτα ἐν τῷ κριτικῷ ὑπομνήματι 30,1 *ἐπικικλημένη* ἀντὶ *ἐπικεκλημένη*, 30,7 *πῦργον* ἀντὶ *πύργον*, 32,1 *κομιδῆ* ἀντὶ *κομιδῆ*. Ἡ ἔκδοσις εἷς τε τὸ σύνολον καὶ τὰς λεπτομερείας πρέπει νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς πρότυπος. Πολύτιμον συμπλήρωμα τοῦ τόμου τῶν κειμένων ἀποτελεῖ ὁ τόμος τῶν πινάκων, ὅστις μετὰ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπιτυχῆ ἐκλογὴν δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι θ' ἀποτελέσει ἀπαραίτητον βυθήθημα διὰ πάντα ἀσχολούμενον ἢ ἐπιθυμοῦντα νὰ ἀσχοληθῆ καθ' ὅσονδήποτε τρόπον μετὰ τὴν βυζαντινὴν διπλωματικὴν καὶ τὰ βυζαντινὰ ἔγγραφα.

Θὰ ἦτο θρασύτης ἐκ μέρους τοῦ γράφοντος τὰς γραμμὰς ταύτας νὰ θελήσῃ νὰ κάμῃ παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ καθαρῶς διπλωματικοῦ μέρους τοῦ ἔργου ἀνδρὸς εἰδικωτάτου περὶ τὴν βυζαντινὴν διπλωματικὴν, τῆς ὁποίας μάλιστα ἐν πολλοῖς πρέπει νὰ θεωρηθῆ συστηματοποιητῆς καὶ δημιουργὸς Μίαν μόνον παρατήρησιν ἔχω νὰ κάμω ὡς πρὸς τὰ περὶ σφραγίδων λεγόμενα. Ὁ συγγραφεὺς ὁμιλῶν περὶ τῆς χρονολογήσεως αὐτῶν ἀναφέρει μόνον τὰ κριτήρια τοῦ Schlumberger. Ταῦτα κατὰ τὴν γνώμην μου συνεπλήρωσε καὶ διώρθωσεν ἐν πολλοῖς ὁ ἀριστος γνώστης αὐτῶν ἀείμνηστος Κωνσταντόπουλος ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Συλλογῆς Σταμούλη, ὅστις διακρίνας χρονολογικῶς ἕνδεκα κατηγορίας μολυβδοβούλλων ἔδωκε συγχρόνως καὶ τὰ χρονολογικὰ ὄρια ἐκάστης.² Ἐκεῖ ὅπου θὰ ἠδυνάμην νὰ κάμω μερικὰς σποραδικὰς παρατηρήσεις εἶναι αἱ εἰς τὰ πράγματα παρατηρήσεις τοῦ συγγραφέως. Αἱ παρατηρήσεις αὗται εἶναι κατὰ τὴν σειρὰν τῶν ἐγγράφων αἱ ἐξῆς.

¹ Ἐν 1/2 στ. 26 κέ. ὁ συγγραφεὺς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐγγράφων διακρίνει τὰ βυζαντινὰ στρατεύματα εἰς τρεῖς κατηγορίας 1) ταγματικά, 2) θεματικά καὶ 3) σωματοφύλακας, οἱ ὁποῖοι ἀπετελοῦντο κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ἐγγράφων, ἦτοι τὸν ΙΑ' αἰῶνα, ἐκ ξένων, Ρώσ, Βαράγγων, Κουλίγγων κτλ., παρατηρεῖ δ' ὅτι αἱ διαφοραὶ τῶν ἀπαλλαγῶν ἀπὸ τῶν

¹ Βλ. ἀνωτέρω σ. 710.

² Κ. Μ. Κωνσταντοπούλου, Βυζαντινὰ μολυβδόβουλλα. Συλλογὴ Α. Κ. Π. Σταμούλη. Ἐν Ἀθῆναις 1930 σ. γ' κέ.

ἐπιβαρύνσεων αὐτῶν, αἵτινες συνίσταντο εἰς τὴν χορήγησιν καταλυμάτων (μιτάτων), ἐν τῇ ἀπαριθμήσει τῶν ξένων τούτων εἶναι ἀσήμαντοι, φέρει δὲ ὡς παράδειγμα ὅτι ἔν τισι ἀπαντᾶται τὸ σῶμα τῶν ἀθανάτων, ἀναφέρονται δὲ καὶ Ἄλανοι καὶ Σαρακηνοί. Ὅπως εἶναι διατυπωμένη ἡ φράσις εἶναι δυνατὸν νὰ δημιουργηθῇ εἰς τὸν ἀδαέστερον ἀναγνώστην ἢ ἐντύπωσις, ὅτι οἱ ἀθάνατοι ἀνήκουν εἰς τοὺς ξένους, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀσφαλῶς δὲν ἐννοεῖ ὁ συγγραφεύς, διότι εἶναι γνωστὸν εἰς τὴν βυζαντινὴν ἱστορίαν ὅτι οὗτοι ἦσαν σῶμα ἐκ Ρωμαίων στρατιωτῶν, τὸ ὁποῖον ἴδρυσεν τὸ πρῶτον ὁ Τζιμισκῆς, ἐπανίδρυσεν ὁ Μιχαῆλ ὁ Ζ', μνημονεύεται δὲ καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Νικηφόρου τοῦ Βοτανειάτου καὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Ἄλεξίου τοῦ Α' τοῦ Κομνηνοῦ. Χάριν τῶν φιλιστόρων ἀναγνωστῶν τῶν Μακεδονικῶν παραθέτω ἐναυθὰ τὰ σπουδαιότερα τῶν σχετικῶν χωρίων.

Λέων Διάκονος Βόνν. 107,11 κέ. Εὐθύς οὖν ἤλην γενναίαν καὶ νεανικὴν ἀνδρῶν ἐκλεξάμενος (ὁ Τζιμισκῆς), ἀθανάτους τε τούτους κατονομάσας, περὶ αὐτὸν εἶναι διεκελεύσατο.

Βρυέννιος Βόνν. 133,15 κέ. Ἐξῆει οὖν ὁ Κομνηνός, σχὼν μεθ' αὐτοῦ τοὺς τε ξυμμαχοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Χωματηνοὺς λεγομένους, οἱ μετὰ τοῦ βασιλέως ἐληλύθεισαν τοῦ Βοτανειάτου, καὶ Φράγγων τῶν ἐξ Ἰταλίας ἐλθόντων ἀπόμοιράν τινα καὶ τῆς τῶν ἀθανάτων καλουμένων φάλαγγος ἐπαγόμενος. Τίνες δὲ οἱ ἀθάνατοι οὗτοι εἰπεῖν ἀναγκαῖον. Ὁ βασιλεὺς Μιχαῆλ, ἢ τάληθες εἰπεῖν ὁ ἐκτομίας Νικηφόρος ὁ λογοθέτης, ἰδὼν τὸ τῆς ἐφάσ στρατεύμα ἅπαν ἤδη ἐκλελοιπὸς ὡς ὑποχείριον τῶν Τούρκων γενόμενον, ἐφρόντιζεν ὡς οἷόν τε στρατεύμα κατασιτῆσαι νεόλεκτον, καὶ δὴ τινὰς τῶν ἐκ τῆς Ἀσίας διασπαρέντων καὶ ἐπὶ μισθῷ δουλευόντων συλλέγων θώρακας τε ἐνέδουε καὶ θυροεὺς ἐδίδου καὶ κράνη φέρειν καὶ δόρατα. Ἐπιστήσας δὲ αὐτοῖς ἕνα τῶν στρατηγῶν εὐφυῶς ὁμοῦ καὶ ἐπιδειῶς πρὸς τὴν ἐκείνων ἀσκησιν ἔχοντα (ἦν δὲ οὗτος ὁ Καππάδοξ Κωνσταντῖνος, ἀνὴρ πρὸς γένος ἐγγίζων τῷ βασιλεῖ Μιχαῆλ καὶ συνήθης τούτῳ καὶ σύντροφος) ἐγύμναζε δι' αὐτοῦ καὶ τὰ στρατιωτικὰ ἐξεπαίδευεν. Ὅπηνίκα δὲ καὶ διυπεύειν ἀσφαλῶς ἤδη δύναιτο καὶ τὰ ἥπλα φέρειν ἱκανῶς καὶ εὐφυῶς ἐδόκει γεγυμνάσθαι κατὰ τὸ ἔξωθεν, ἐδόκει γυμνάζειν τούτων καὶ τὰς ψυχὰς. Ὅπλιζεσθαι γοῦν αὐτοὺς παρασκευάζων περιήρει μὲν τῶν δοράτων τὰ ξίφη, κατὰ Ἰλας δὲ αὐτοὺς διαιρῶν κατὰ πρόσωπον ἴστα ἀλλήλους, εἶτα ἐκέλευε σφοδρᾶ τῇ ρύμῃ τοὺς ἵππους ἐλαύνοντας χωρεῖν κατ' ἀλλήλων καὶ παίειν ὡς οἷόν τε τοῖς δόρασιν, καὶ οὕτω τοὺς τολμηρότερον πρὸς τὸ ἔργον χωροῦντας τοῖς πρώτοις κατέλεγε. Τοὺς γοῦν πολλάκις ἐν τῇ κατ' ἀλλήλων συμπλοκῇ ἀρίστους ἀναφανέντας ἀθανάτους ὠνόμασε, καὶ

οὕτως ξυνέβη πάντας τοὺς τὴν συλλεγεῖσαν ἀναπληροῦντας φάλαγγα ἀθανάτους ὀνομασθῆναι.

Ἄτταλειάτης Βόνν. 243,11. Ἦν δὲ τῷ βασιλεῖ (Μιχαήλ) καὶ στρατὸς ἰδιαιτάτος, ἀπὸ συγκλύδων ἀνδρῶν ἀθροισθεῖς, καὶ τῇ γυμνασίᾳ προσλαβὼν τὸ εὐδόκιμον, οὗς καὶ ἀθανάτους ὁ βασιλεὺς οὕτως ὠνόμασε.—306,15. Ἐπεὶ δ' ἐκείνοι πρὸς τὰ ἐνδότερα τῆς ἀνατολῆς ἐπιστρατεύειν οὐκ εἶχον εὐθαρσῶς ὡς πλείονος τάχα παρασκευῆς ἐπιζητουμένης τοῖς πράγμασι, μετεπέμψατο καὶ ἑτέρους στρατιώτας ὁ βασιλεὺς (Βοτανειάτης), οὗς ἀθανάτους ἑκάλουν, πλῆθος μὲν ὄντας οὐκ εὐαρίθμητον, καὶ τόξον εὖ ἠσκημένους, καὶ τᾶλλα πολεμικὰ διὰ πείρας ἔχειν ἐκ τῆς συνεχοῦς γυμνασίας ὑπείλημμένους· ἀταξίᾳ δὲ καὶ ἀπιστίᾳ δουλεύοντας τούτους φιλανθρωποῖς ὀμιλίαις καὶ παραγγελίαις ὁ βασιλεὺς, μᾶλλον δὲ δωρηματικαῖς εὐποιαῖς πρὸς τὸ ἐρωμενέστερον καὶ ἰσχυρότερον καταστῆσαι σπουδάσας εἰς Χρυσόπολιν διαπορθμευθῆναι πεποίηκε.

Ἰωάννης Σκυλίτης ἐν συνεχείᾳ τοῦ Κεδρηνοῦ Βόνν. II 727,15. Εἰ μὴ γὰρ ἦν τοῦτο, εὐκόλως ἂν τὸν Βρυνένιον κατηγωνίσαστο, στρατόν τε ἰδιαιτάτον ἔχων, οὗς ὀνομάζουσιν ἀθανάτους, καὶ ἕτερον οὐκ ἀγεννῆ ἀπὸ συγκλύδων συγκείμενον.—Ὁ Σκυλίτης φαίνεται ἀντιγράφων τὸν Ἄτταλειάτην, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ παρανοῶν αὐτόν, διότι χωρίζει τοὺς ἀθανάτους ἀπὸ ἄλλου δήθεν στρατοῦ ἐκ συγκλύδων συγκείμενου, ἐνῶ αὐτοὶ οὗτοι οἱ ἀθάνατοι ἦσαν σύγκλυδες.

Ἄννα Κομνηνὴ Βόνν. I 25,14. Ἀθάνατοί τε γὰρ τινες αὐτῇ (τῇ βασιλείᾳ) κατελείφθησαν χθῆς καὶ πρώην ξίφους ἡμένοι καὶ δόρατος, καὶ τινες ἐκ τοῦ Χώματος στρατιῶται ὀλίγοι, καὶ Κελτικὴ τις στρατιὰ εἰς ὀλίγους τινὰς περισταμένη. Τούτους δὴ τῷ ἑμῷ πατρὶ Ἀλεξίῳ διδάσαι, καὶ ἅμα συμάχους ἀπὸ τῶν Τούρκων προσκαλεσάμενοι, ἐξιέναι οἱ περὶ τὸν βασιλέα προσέταττον καὶ ξυμμίξαι τῷ Βρυνένιῳ, οὐ μᾶλλον εἰς τὴν ἐφεπομένην στρατιάν θαρροῦντες ἢ εἰς τὸ φρόνημα τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὴν ἐν πολέμοις καὶ μάχαις δεινότητα.

Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι ἡ Ἄννα ἐκφράζεται μετὰ τινος καταφρονήσεως περὶ τῶν ἀθανάτων, ὡς ἀπειροπολέμων. Τοῦτο πιθανῶς ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι οὗτοι ἦσαν πιστοὶ εἰς τὸν Βοτανειάτην, ὡς ἡ ἴδια λέγει ἀλλαχοῦ (120,6 κέ. ὡς δὲ ἐναυθα μὲν ἐφεστάναι τοὺς ἀθανάτους λεγομένους ἐμάνθανε (ὁ Καῖσαρ), (στράτευμα δὲ τοῦτο τῆς Ῥωμαϊκῆς δυνάμεως ἰδιαιτάτον,) .. φησὶ πρὸς τὸν Ἀλέξιον παραινῶν, μήτε τοῖς Βαράγγοις ἐμβαλεῖν, μήτε τοῖς ἀθανάτοις προσεμβαλεῖν. Οἱ μὲν γὰρ (ἀθάνατοι) αὐτόχθονες ὄντες τῷ βασιλεῖ, πολλὴν τὴν εἰς αὐτὸν ἐξ ἀνάγκης ἔχοντες εὐνοίαν,

θάττον ἂν τὰς ψυχὰς παραδοῖεν ἢ πονηρόν τι κατ' αὐτοῦ μελετῆσαι πεισθῆ-
 σονται). Τὸ δὲ λεγόμενον ὑπ' αὐτῆς «*χθὲς καὶ πρώην τοῦ ξίφους ἡμένοι*»
 ἀποτελεῖ τεκμήριον ὅτι τὸ σῶμα εἶχε συγκροτηθῆ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη
 τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Ζ'. Ἡ ἐν ΒΖ τ. 38 σ. 236 ἐκφρασθεῖσα
 ὑπὸ τοῦ συγγραφέως γνώμη, ὅτι ἡ συμπαράθεσις τῶν *ἀθανάτων* μεταξὺ
 τῶν ξένων δηλοῖ ὅτι ὅλοι οὗτοι ἀπετέλουν στρατεύματα μὲ εἰδικὸν ὄπλισμόν
 καὶ στολὴν, ἡ δὲ ἐθνικότης τῶν φερόντων αὐτὰ ἦτό τι τὸ δευτερεῦον βρα-
 δύτερον, δὲν νομίζω ὅτι ἀνταποκρίνεται εἰς τὰ πράγματα, τοῦλάχιστον ὡς
 πρὸς τὸν ὄπλισμόν τῶν *ἀθανάτων*. Διότι κατὰ τὰς πληροφορίας τῶν συγ-
 γραφέων μόνον οἱ Βάραγγοι ἦσαν «οἱ ἐπὶ τῶν ὤμων τὰ ξίφη κραδαίνοντες»
 ἢ «οἱ κατωμαδὸν τοὺς ἑτεροστόμους πελέκεις ἀνέχοντες». (Πρβλ. τὴν ση-
 μείωσιν τοῦ Ducange εἰς τὴν Ἄνναν Κομνηνὴν Βόνν. II 464). Πρέπει
 δὲ νὰ παρατηρηθῆ ὅτι ἡ Ἄννα (Βόνν. I 120) περιορίζει τὸν ὄπλισμόν
 τοῦτον μόνον εἰς τοὺς Βαράγγους, χωρὶς νὰ τὸν ἐπεκτείνῃ καὶ εἰς τοὺς
 Νεμίτζους.

Πλὴν τούτων ἡ ὑπαγωγή ὅλων τῶν ξένων εἰς τὴν σωματοφυλακὴν
 τοῦ βασιλέως καὶ ἡ ὡς ἐκ τούτου διαίρεσις τῶν βυζαντινῶν στρατευμάτων
 εἰς τρεῖς κατηγορίας δὲν φαίνεται νὰ συμφωνῆ ἀπολύτως πρὸς τὴν φρα-
 σεολογίαν τῶν ἐγγράφων. Ἡ φρασεολογία αὕτη εἰς τὰ χρυσόβουλλα τοῦ
 Ἀλεξίου τοῦ Α' ὑπὸ τὴν πληρεστέραν αὐτῆς μορφήν ἔχει ὡς ἑξῆς: *ἀπό τε*
μιτάτου ἀρχόντων ταγματικῶν καὶ θεματικῶν, ρωμαϊκῶν τε παραταγῶν
καὶ ἐθνικῶν, ἔτι τε Ρῶς, Βαράγγων, Κουπλίγγων, Ἰγγλίνων, Φράγκων, Νε-
μίτζων, Βουλγάρων, Σαρακηνῶν, ἀθανάτων καὶ λοιπῶν ἀπάντων Ρωμαίων
*τε καὶ ἐθνικῶν.*¹ Ἐὰν παρακολουθήσωμεν αὐτὴν λέξιν πρὸς λέξιν θὰ
 ἔχωμεν 1) ἀρχοντας ταγματικούς, 2) ἀρχοντας θεματικούς, 3) παραταγὰς
 ῥωμαϊκὰς, 4) παραταγὰς ἐθνικὰς, 5) προσέτι (ἔτι τε) Ρῶς, Βαράγγους ...
 Βουλγάρους, Σαρακηνοὺς, ἀθανάτους καὶ λοιποὺς ἅπαντας Ρωμαίους καὶ
 ἐθνικούς. Τί εἶναι ταγματικά καὶ θεματικά στρατεύματα καὶ ποῖοι οἱ ἀρ-
 χοντες αὐτῶν εἶναι γνωστόν. Πρόβλημα εἶναι τί ἀκριβῶς ἐννοοῦν τὰ ἐγ-
 γραφα, ὅταν διμιλοῦν περὶ *παραταγῶν ρωμαϊκῶν καὶ ἐθνικῶν*. Ἡ λέξις
παραταγαί χρησιμοποιεῖται πιθανώτατα ἐνταῦθα προδήλως χάριν ἀντιδια-
 στολῆς πρὸς τοὺς ἀρχοντας, ταγματικούς καὶ θεματικούς, διὰ νὰ δηλώσῃ
 τὰ στρατεύματα ἐν τῷ συνόλω, ἀρχοντας δηλ. καὶ ἀρχομένους, διότι,
 ὅπως διὰ τοὺς ἀρχοντας, πιθανώτατα ἐζητοῦντο καταλύματα (μιτᾶτα) καὶ
 διὰ τοὺς στρατιώτας, ὅταν τὰ στρατεύματα εὗρίσκοντο ἐν ἐκστρατείᾳ.
 Καὶ αἱ μὲν *ῥωμαϊκαὶ παραταγαί* κατὰ τοὺς χρόνους τούτους περιελάμ-

¹ Βλ. 3,27. Πρβλ. Καὶ τὸ ὑπὲρ τοῦ ἁγίου Χριστοδοῦλου χρυσόβουλλον τοῦ
 Ἀλεξίου τοῦ Α' ἐν Miklosich-Müller, Acta et diplomata graeca medii
 aevi τόμ. 6 ἀρ. XIII σ. 47.

βανον πλὴν τῶν παλαιῶν ταγματικῶν καὶ θεματικῶν στρατευμάτων καὶ ἄλλα εἰδικὸν ὄνομα ἔχοντα σώματα, τὰ ὁποῖα ἴδρουν οἱ ἐκάστοτε αὐτοκράτορες, δσάκις παρίστατο ἀνάγκη. Οὕτως ὁ Διογένης ὁ Ρωμανός, εὐρῶν παραλελυμένα τὰ στρατεύματα, συγκεντρώνει νέους ἐκ πάσης χώρας καὶ πόλεως.¹ Ὁ Νικηφόρος ὁ Βοτανειάτης συγκεντρώνει στρατιώτας ἐκ τοῦ Χώματος, τοὺς λεγομένους Χωματηνοὺς, οἱ ὁποῖοι κατήγοντο μὲν ἐκ τοῦ Χώματος, εἶναι ὅμως ἄγνωστον ἂν ἦσαν καὶ θεματικοὶ στρατιῶται,² στρατολογεῖ δὲ καὶ βραδύτερον ἐκ Κρήτης.³ Ὁ Ἀλέξιος ὁ Α΄ ἐν ἀπορίᾳ στρατιωτῶν εὐρεθεῖς, ἰδρύει τὸ τάγμα τῶν ἀρχοντοπούλων,⁴ ὁ ἴδιος δὲ συλλέγει ἐξ ὑπογείου ἄνδρας χάριν ἐπιδρομῶν⁵ κλπ. Εἰς τὰ σώματα ταῦτα πρέπει νὰ καταλεχθῶσι καὶ οἱ ἀθάνατοι, ἀνήκοντες εἰς τὴν σωματοφυλακὴν τοῦ αὐτοκράτορος.

Πρὸς τὰς Ρωμαϊκὰς ταύτας παραταγὰς τὰ ἔγγραφα ἀντιδιαστέλλουν τὰς ἐθνικὰς. Ἡ λέξις ἐθνικός εἰς τὸ Χριστιανικὸν Βυζάντιον δηλοῖ ἀρχικῶς τοὺς μὴ Χριστιανοὺς καὶ τοιοῦτοι προσελαμβάνοντο πολλάκις εἴτε ὡς σύμμαχοι, ὅπως οἱ Τούρκοι τοῦ Κουτλουμούς, εἴτε ἄλλως ἐπὶ ὠρισμέναις ἀμοιβαῖς καὶ ἄλλαις φιλοτιμίαις. Εἰς τὰ ἔγγραφα ὅμως ἡ λέξις ἐθνικός δηλοῖ ἀπλῶς τοὺς μὴ Ρωμαίους, ἀνεξαρτήτως ἂν ἦσαν Χριστιανοὶ ἢ ὄχι.⁶ Διότι καὶ κατωτέρω, ὅπου γίνεται λόγος περὶ Ρῶς, Βαράγγων, Βουλγάρων, ἀθανάτων κτλ., ἐκ τῶν ὁποίων οἱ πλεῖστοι εἶναι Χριστιανοί, προστίθεται γενικῶς ἡ αὐτὴ διάκρισις, καὶ λοιπῶν ἀπάντων, *Ῥωμαίων τε καὶ ἐθνικῶν*. Ἡ ἀντι-

¹ Ἀτταλειάτης Βόνν. 104, 13. Ὁ δὲ βασιλεὺς κατάλογον στρατιωτικῶν ποιησάμενος, καὶ ἐκ πάσης χώρας καὶ πόλεως νεότητα συλλεξάμενος καὶ ἀξιόμασι καὶ δώροις ἀναθαρῆσαι πεποιηκῶς, καὶ δι' ὀλίγου τὸν ἀριθμὸν τῶν ταγμάτων ἀναπληρῶσας, καὶ λοχαγοὺς τοὺς ἀρίστους ἐκάστω τούτων ἐπιμελῶς προστησάμενος, συμμίζας δὲ καὶ τοῖς ἀπὸ τῆς ἐσπέρας ἐλθοῦσιν, ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ στρατιὰν ἀξιόμαχον κατεπράξατο, καὶ μετὰ τοσαύτης δυνάμεως ἐπὶ Πέρσας ἐπιστατικώτερον ἤλαυεν.

² Νικηφόρος Βυρέννιος Βόνν. 133, 15. Ἐξῆι οὖν ὁ Κομνηνός, σχῶν μεθ' ἑαυτοῦ τοὺς τε ξυμμάχους Τούρκους καὶ τοὺς Χωματηνοὺς λεγομένους, οἱ μετὰ τοῦ βασιλέως ἐηλύθεισαν τοῦ Βοτανειάτου. — Πρβλ. καὶ Ἄννα Κομνηνὴ Βόνν. I 131, 5. τοῖνον καὶ συναγαγὼν τοὺς ἐπὶ τῶν ὤμων τὰ ξίφη κραδαίνοντας ἀπαντας καὶ δρόσου ἐκ τοῦ Χώματος ὄρηντο. — Ἡ Ἄννα ἀναβιβάζει τὸν ἀριθμὸν τῶν Χωματηνῶν τούτων εἰς τριακοσίους μόνον, χαρακτηρίζει δὲ ὡς ἀνάγκιδα; καὶ ἀπειροπολέμους (I 170, 10). Πρβλ. καὶ I, 29, 3. 134, 9.

³ Ἀτταλειάτης Βόνν. 288, 11 κέ.

⁴ Ἄννα Κομν. Βόνν. I 359, 1. Πρβλ. καὶ τὴν σημείωσιν τοῦ Ducange αὐτ. II 557.

⁵ Αὐτ. I 178.

⁶ Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι ἐν τῇ ἐγγράφῳ συμφωνίᾳ τοῦ Ἀλεξίου Α΄ πρὸς τὸν Βαϊμούννον πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν χριστιανικῶν ἀπὸ τῶν μὴ χριστιανικῶν χωρῶν γίνεται χρῆσις τῆς λέξεως *παγανικαί* (Ἄννα II 234, 8. Παγανικαί ἢ χριστιανικαί. Πρβλ. καὶ II 132, 22. Παγάνον ὀνομάζων αὐτὸν καὶ τῶν Χριστιανῶν πολέμιον) προφανῶς ἐξ ἐπιδράσεως δυτικῆς, διότι κατὰ τὰ ἄλλα ἡ Ἄννα χρησιμοποιεῖ τὴν λέξιν *ἐθνικός* μὲ τὴν παλαιὰν χριστιανικὴν σημασίαν.

διαστολή αὐτῆ τῶν Ῥωμαίων πρὸς τὰ ἄλλα ἔθνη καὶ ἰδίως πρὸς τοὺς Βουλγάρους, οἵτινες ἦσαν καὶ ὑπήκοοι τοῦ Βυζαντίου, δεικνύει ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τὸ ὄνομα Ῥωμαῖος εἶχε λάβει πλέον τὴν γνωστὴν ἔθνηκὴν του σημασίαν, τὴν ὁποίαν καὶ διειτήρησεν ἐπὶ μακρότατον μέχρι τῆς ἀντικαταστάσεώς του διὰ τοῦ ὀνόματος Ἑλλήν.

Ἐρχόμεθα εἰς τοὺς Ρῶς, Βαράγγους, Βουλγάρους κτλ. Ὁ συγγραφεὺς ὑπάγει συλλήβδην ὅλους τοὺς ξένους τούτους εἰς τὴν σωματοφυλακὴν τοῦ βασιλέως. Νομίζω ὅτι ἡ ὑπαγωγή αὕτη δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀκριβής. Ὅτι Βάραγγοι ἀπετέλουν μέρος τῆς σωματοφυλακῆς τοῦ βασιλέως, ὡς ἔχοντες ἀκράδαντον τὴν πίστιν, εἶναι γνωστὸν καὶ ἀλλαχόθεν καὶ δὴ καὶ ἐκ τῆς Ἄννης τῆς Κομνηνῆς.¹ Ὅτι ὅμως ὅλοι οἱ Βάραγγοι καὶ οἱ λοιποὶ ξένοι ὑπήγοντο εἰς τὴν σωματοφυλακὴν τοῦ βασιλέως δὲν εἶναι ἀκριβές. Ἦσαν ἀπλῶς μισθοφορικὰ στρατεύματα, τῶν ὁποίων ἔδρα δὲν ἦτο πάντοτε ἡ Κωνσταντινούπολις. Οὕτως ὁ Ἀιταλείατης λέγει ὅτι ὁ ἀδελφὸς τοῦ Νικηφόρου Βρυεννίου Ἰωάννης εἶχε συγκεντρώσει περὶ ἑαυτὸν ἀρκετὰ στρατεύματα ἐκ τῶν θεμάτων τῆς Δύσεως, μετὰ τῶν ὁποίων ἦσαν καὶ «Βαράγγων καὶ Φράγγων πλήθη πολλά».² Τὰ αὐτὰ γεγονότα ἔξιστορῶν ὁ Σκυλίτσης διακρίνει τοὺς ἐν τῷ Παλατίῳ Βαράγγους, οἵτινες ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὸν βασιλέα, καὶ τοὺς ἐκτὸς τοῦ Παλατίου, οἵτινες συνετάχθησαν πρὸς τὸν Βρυέννιον.³ Ἐκ τῶν μισθοφόρων τούτων φυσικὰ ἐγένετο ἐπιλογή τις διὰ τὴν σωματοφυλακὴν τοῦ βασιλέως. Ὅτι δὲ οὗτοι δὲν ἀπετέλουν μόνον τὴν σωματοφυλακὴν, ἀλλ' ὑπῆρχον καὶ Ῥωμαῖοι σωματοφύλακες, οἷον οἱ ἀθάνατοι, προκύπτει πάλιν ἐκ τοῦ Σκυλίτση, ὅστις ὁμιλῶν περὶ στάσεως τῶν ἐν τῷ Παλατίῳ Βαράγγων κατὰ τοῦ βασιλέως προσθέτει ὅτι ἠναγκάσθησαν οὗτοι νὰ ἡσυχάσουν, διότι ἀντετάχθησαν εἰς αὐτοὺς αἱ περὶ τὸν βασιλέα ῥωμαϊκαὶ δυνάμεις.⁴

Κατὰ ταῦτα ἡ προτεινομένη τριμερὴς διαίρεσις τῶν βυζαντινῶν στρατευμάτων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους δὲν ἀνταποκρίνεται πλήρως πρὸς τὴν δημιουργηθεῖσαν τότε κατάστασιν, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς φρασεολογίας τῶν

¹ Βόνν. I 120,16 Οἱ δὲ γε ἐπὶ τῶν ὤμων τὰ ξίφη κραδαίνοντες πάτριον παράδοσιν καὶ οἷον παρακαταθήκην τινὰ καὶ κληρὸν τὴν εἰς τοὺς αὐτοκράτορας πίστιν καὶ τὴν τῶν σωμάτων αὐτῶν φυλακὴν ἄλλος ἐξ ἄλλου διαδεχόμενοι, τὴν πρὸς αὐτὸν πίστιν ἀκράδαντον διατηροῦσι καὶ οὐδὲ ψιλὸν πάντως ἀνέξονται περὶ προδοσίας λόγον.

² Βόνν. 242,20.

³ Βόνν. II 737,16. Τοῦ γὰρ Βρυεννίου ἐποσιτατήσαντος καὶ τῶν ἐκτὸς Βαράγγων ὁμοφρονησάντων αὐτῷ, οἱ ἐν τῷ παλατίῳ Βάραγγοι ἔνα τινὰ ἑαυτῶν ἐπιλεξάμενοι πρὸς τοὺς ὁμοεθνεῖς ἀποστέλλουσιν, ἀξιοῦντες ἀφεῖναι μὲν τὸν ἀποσιτάτην φρονῆσαι δὲ τὰ βασιλέως.

⁴ Βόνν. II 738,1. Ἐπανέστησαν δὲ καὶ τῷ βασιλεῖ οἱ Βάραγγοι, καὶ διαχειρίσασθαι αὐτὸν ἔσπευδον. Ἀνταξαμένων δὲ τούτοις τῶν τοῦ βασιλέως εἰς ἰκετείας ἐτρέποντο, καὶ τὸν βασιλέα ἐξίλωσάμενοι συγγνώμης ἔτυχον.

έγγράφων, αλλά και έκ τών πληροφοριών τών συγγραφέων. Ἡ διαίρεσις αὐτῆ νομίζω ὅτι πρέπει νά γίνη ὡς ἑξῆς :

Α΄.) Παραταγαί Ῥωμαϊκαί: 1) ταγματικά, 2) θεματικά, 3) έκ συγκλύδων, 4) σωματοφύλακες (Ῥωμαῖοι ἀθάνατοι καί εἴ τινες ἄλλοι).

Β΄.) Παραταγαί έθνικαί: 1) έκ διαφόρων περι τὸ Βυζάντιον ἢ έν τῷ Βυζαντίῳ βαρβάρων, ἐπὶ μισθῷ ἢ ἄλλως ἐπικουροῦσαι προσωρινῶς ἢ ἐπὶ μακρότερον χρόνον, οἶον Βούλγαροι, Μανιχαῖοι, Τοῦρκοι Βαρδαριῶται, Οὕζοι, Σαρακηνοί, Ἄλανοὶ κτλ 2) συμμαχικά, οἶον οἱ Τοῦρκοι τοῦ Κουτλουμούς, 3) έκ διαφόρων τῆς Δύσεως χωρῶν μισθοφορικά, οἶον Ρῶς, Βάραγγοι, Κουλίγγοι, Ἰγγλῖνοι, Φράγγοι καί εἴ τινες ἄλλοι, καί 4) σωματοφύλακες Βάραγγοι, Νέμιτζοι καί εἴ τινες ἄλλοι.

Ἐν 3, 3 ὁ συγγραφεὺς γράφων περι τοῦ προέδρου καί κατεπάνω Ἀβύδου Λέοντος τοῦ Κεφαλαῖ λέγει ὅτι τὸ κατεπανίκιον Ἀβύδου ἀνήκεν εἰς τὸ θέμα τοῦ Ὀψικίου καί ὅτι ἦτο ἴσως κατὰ τὸν χρόνον τῆς συντάξεως τοῦ έγγράφου (1086) ἀνεξάρτητον κατεπανίκιον. Νομίζω ὅτι τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν εἶναι ὀρθόν. Τὰ κατεπανίκια ὡς τμήματα θέματος ἀντικατέστησαν τὰ βάνδα κυρίως περι τὰ τέλη τοῦ IB' αἰῶνος.¹ Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Α' τὸ ὄνομα βάνδον ὑφίστατο ἀκόμη,² οἱ δὲ κατεπάνω εἶχον θέσιν εὐθὺς μετὰ τοὺς δοῦκας καί προ τῶν στρατηγῶν, ὅπως φαίνεται έκ τοῦ αὐτοῦ έγγράφου 3,43 καθίσματος τῶν έν ὑπεροχῇ ἀρχόντων, δονκῶν, κατεπάνω, κριτῶν, στρατηγῶν,³ ένῶ ἀντιθέτως εἰς έγγραφα νεότερα ἀντιστρέφεται ἡ τάξις, οἶον δονκῶν, στρατηγῶν, κατεπάνων,⁴ δὲν ἦτο δὲ δυνατὸν ὁ φέρων τὸν μέγαν τίτλον τοῦ προέδρου Λέων ὁ Κεφαλαῖς νά ἀπεστάλη κατεπάνω Ἀβύδου, εἰάν ἡ Ἀβυδος ἀπετέλει μικρὸν κατεπανίκιον, οἷα τὰ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ IB' αἰῶνος καί ἑφεξῆς. Τὸ θέμα τοῦ Ὀψικίου, τοῦ ὁποίου πρωτεύουσα ἦτο ἡ Νίκαια, δεκάτη δὲ πόλις ἡ Ἀβυδος,⁵ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους κατεῖχετο σχεδὸν δλόκληρον ὑπὸ τῶν Γούρκων, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐπεκτείνει τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν καί μέχρι τῶν παραλιῶν τῆς Προποντίδος ἀπὸ τῆς Νικομηδείας μέχρι τῆς Κυζίκου. Τελευταῖον ὑπόλειμμα τοῦ θέματος ἦτο ἡ Ἀβυδος, ἡ ὁποία πάσῃ δυνάμει ἔπρεπε νά κρατηθῆ, διότι ἄλλως θά διεκόπτετο πᾶσα ἐπαφὴ πρὸς τὰς έν τῷ νοτιωτέρῳ θέματι τῶν Θρακησίων ὑπολειπομένας εἰς χεῖρας τῶν Βυζαντινῶν πόλεις, θά ἐκινδύνευε δὲ καί ὁ διάπλους τοῦ

¹ Πρβλ. Βυζαντιναὶ μελέται II—V σ. 286 καί ἀλλαχοῦ.

² Ἐνθ' ἀν. σ. 59 κέ. 62, 276.

³ Πρβλ. έν τῷ αὐτῷ έγγράφῳ καί στ. 36 δονξί, κατεπάνω, στρατηγοῖς. Πρόσθετες καί 35, 86. Ἄλλα έγγραφα ἐσημείωσα ένθ' ἀν. σ. 280 σημ.1. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι έν τῷ έγγράφῳ 35,45 γίνεται λόγος περι κατεπάνω ἢ δονκός Θεσσαλονίκης. Ἡ διαφορὰ ἀρα μεταξὺ τῶν δύο ἀξιοματῶν δὲν ἦτο σημαντικὴ.

⁴ Ἐνθ' ἀν. σ. 287 σημ. 7.

⁵ Βλ. Κωνσταντινίου Πορφυρογεννήτου, Περι τῶν θεμάτων Βόνν. 26.

Ἑλλησπόντου, ὅπως ἔδειξαν βραδύτερον αἱ ναυτικά ἐπιχειρήσεις τοῦ Τούρκου Ἰζαχᾶ καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ πολιορκία τῆς Ἀβύδου,¹ ἕξ αἰτίας τῆς ὁποίας εὔρεν οὗτος καὶ τὸν θάνατον. Τὴν σπουδαιότητα ἀκριβῶς τῆς πόλεως ταύτης ἔχων ὑπ' ὄψιν ὁ Ἀλέξιος ἀπέστειλεν ὡς κατεπάνω αὐτῆς καὶ ὄχι κατεπανικίου τινὸς ἢ θέματος τὸν ἥρωα τῆς Λαρίσης Λέοντα τὸν Κεφαλᾶν, εἰς τὸν ὁποῖον ἐν τῷ μεταξὺ ἀπένευμε τὸν τίτλον τοῦ προέδρου. εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ λέξις *κατεπανίκιον* ἀπαντᾷται ἤδη παρὰ Ἀιταλειάτῃ, ἀλλ' ἀναφέρεται εἰς τὴν Ἑδεσσαν τῆς Μεσοποταμίας, ἣτις δὲν εἶναι μικρὸν κατεπανίκιον, ἀλλὰ μέγα θέμα, τὸ ὁποῖον βραδύτερον ὀνομάζεται *δουκάτον*, ὅπως καὶ ἡ Ἀντιόχεια.² Πρέπει δὲ νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ Ἀιταλειάτης χρησιμοποιεῖ τὰς παλαιὰς ὀνομασίας τῶν μεγάλων ἀσιατικῶν θεμάτων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δεικνύει ὅτι δὲν εἶχεν ἀκόμη ἐπέλθει ἐν Ἀσίᾳ σπουδαία τις ὡς πρὸς ταῦτα μεταβολή.

Προκειμένον περὶ τοῦ Λέοντος τοῦ Κεφαλᾶ ἄς προστεθῶσιν εἰς ὄσα ἡ G. Rouillard ἔγραψε περὶ αὐτοῦ ἐν ΒΖ τόμ. 30 σ. 444 κέ. καὶ τὰ ἀκόλουθα. Ὡς γνωστόν, πλὴν τοῦ μὴ σφζομένου χρυσοβούλλου τοῦ Νικηφόρου Βοτανειάτου, πέντε εἶναι τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὸν Κεφαλᾶν χρυσόβουλλα τοῦ Ἀλεξίου, ἐκ τῶν ὁποίων σφζονται τὴ τέσσαρα.³ Τὸ πέμπτον, ἀφορῶν εἰς τὴν δωρεάν τοῦ προαστείου Ἄνω ἐν τῇ ἐπισκέψει Μακεδονίας, ἀναφέρεται μὲν ἐν τοῖς ὑπ' ἀρ. 42 καὶ 43 ἐγγράφοις, δὲν σφζεται *δμως*.⁴ Εἰς τὰ διαδοχικὰ ταῦτα ἐγγράφα εἶναι ἀξιοσημείωτος ἢ εἰς τοὺς τιμητικὸς τίτλους (ἀξίας διὰ βραβείων) προαγωγή τοῦ ἀνδρός. Οὕτως ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ τοῦ 1081 (ἀρ. 37) ὀνομάζεται «βεστάρχης Λέων καὶ πριμικήριος τῶν ἀσηκρητῶν ὁ Κεφαλᾶς», ἐν τῷ τοῦ 1084 (ἀρ. 38), ἐκδοθέντι μετὰ τὴν ἡρωϊκὴν ἄμυναν τῆς Λαρίσης, ὀνομάζεται «μάγιστρος⁵ Λέων ὁ Κεφαλᾶς», ἐν δὲ τῷ τοῦ 1086 (ἀρ. 41) «πρόεδρος καὶ κατεπάνω Ἀβύδου». Κατὰ ταῦτα ὁ Λέων προάγεται βαθμηδὸν ἀπὸ τοῦ τίτλου τοῦ *βεστάρχου* εἰς τὸν τίτλον τοῦ *μαγίστρου* καὶ ἀπὸ τούτου εἰς τὸν τοῦ *προέδρου*. Ἐκ τοῦ ἐφθαρμένου δυστυχῶς προλόγου τοῦ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐκδοθέντος χρυσοβούλλου τοῦ 1089 (ἀρ. 42) καὶ ἰδίᾳ ἐκ τῶν λέξεων «πολλάκις πολέμου ἐπιδειξάμε-

¹ Ἄνω Κομνηνὴ Βόνν. I 433,10 κέ.

² Βλ. Βυζαντιναὶ μελέται II - V σ. 284 κέ., 287.

³ Rouillard · Collom p, Actes de Lavra ἀρ. 37,38,41,42.

⁴ Σημειωτέον ὅτι εἰς τὸν Β' κώδικα τῆς Λαύρας φ. 161 ἀναφέρονται 6 χρυσόβουλλα τοῦ Ἀλεξίου, ἀφορῶντα εἰς τὸν Κεφαλᾶν (βλ. Ἑλληνικά 2,383).

⁵ Ἡ φράσις τῆς Rouillard (σ. 448) *Le rôle du magistros à Larisse* δύναται νὰ δώσῃ ἄβηθ ἐν εἰς παρεξηγήσεις, πρῶτον ὅτι δὲν πρόκειται περὶ φιλοῦ τίτλου, ἀξίας διὰ βραβείου, ὅπως ἔλεγον οἱ Βυζαντινοί, (Πορφυρογεννήτου, Περὶ βασιλείου τάξεως Βόνν. 707) ἀλλὰ περὶ στρατιωτικοῦ ἀξιώματος (ἀξίας διὰ βασιλικοῦ λόγου), οἷον τὸ τῶν παλαιῶν μαγίστρων, καὶ δεύτερον ὅτι ὁ Λέων εἶχεν ἤδη τὸν τίτλον τοῦτον κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Λαρίσης, πρᾶγμα μὴ δυνάμενον νὰ ἐξακριβωθῇ.

νος, τέλος εὐκλεεῖ θαν[] (γραπτόν πιθανῶς θαν[άτω...]) μέση μάχη καὶ παρατάξει πολεμικῇ» φαίνεται ὅτι ὁ Κεφαλαῶς ἔπεσεν ἡρωϊκῶς κατὰ τῶν Τούρκων μαχόμενος.

Ἐν 3,30 σημειοῦται *θεοὶς μονοπροσώπων*, ἐνῶ ἐν τῷ ἐγγράφῳ κεῖται *ἐπιθέσεως μονοπροσώπων*.

Ἐν 3,34 ἡ λέξις *κογχύλη* ἐρμηνεύεται ὡς σημαίνουσα τὰ θαλάσσια κογχύλια, τὰ ὁποῖα νομίζει ὁ συγγραφεὺς ὅτι ἐχρησιμοποιοῦντο δι' οἰκοδομικοὺς σκοποὺς, τείνει δὲ νὰ ταυτίσῃ ταύτην πρὸς τὸ ἐν 102,48 ἀναφερόμενον μετὰ τῆς ἀσβέστου *δοστρακον*. Νομίζω ὅτι τὸ πρᾶγμα ἔχει ἀνάγκη πληρεστερίας ἐξακριβώσεως. Εἶναι γνωστὸν ὅτι πλὴν τῶν ἄλλων χρήσεων τῆς κεράμου, ἐγένετο χρῆσις αὐτῆς τετριμμένης πρὸς ἀνάμειξιν μετὰ τῆς ἀσβέστου, εἶναι δὲ γνωστὸν ἐπίσης ὅτι ἡ κέραμος καὶ παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς, ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ἐκαλεῖτο *δοστρακον*,¹ ἀλλ' ὅτι συνέπιπεν αὕτη πρὸς τὴν κογχύλην ἢ ὅτι ἐγένετο χρῆσις κογχύλης δι' οἰκοδομικοὺς σκοποὺς δεῖται, ὡς εἶπον, ἐξακριβώσεως. Κογχύλια ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς τὰς οἰκοδομάς, ἀλλὰ μόνον διὰ διακοσμητικὸν σκοπὸν, διὰ τὴν κατασκευὴν δηλονότι εἴδους διακοσμητικῶν μωσαϊκῶν. Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ ἐφόρου ἀρχαιοτήτων Πελεκανίδου εὐρέθησαν ποσότητες τοιούτων εἰς διαφόρους ἀνασκαφὰς ἐν Θεσσαλονίκῃ. Τείνω μᾶλλον νὰ πιστεύσω συμφῶνως πρὸς τὴν ἐτέραν γνώμην τοῦ συγγραφέως, ὅτι τὸ ὄλον χωρίον ὀμιλεῖ ἐν γένει περὶ τῆς διατροφῆς διερχομένων ὑπαλλήλων, ὅτι καὶ ἡ κογχύλη πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς τρόφιμον, ἀφ' οὗ ἀκολουθεῖ τὰς χῆνας, τὰς νήγτας... καὶ τὰ τούτων ὠά. Πλὴν τῆς σημασίας ταύτης *κογχύλη* ἐκαλεῖτο εἰς τὸ Βυζάντιον, ὅπως καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα, καὶ τὸ διὰ βαφικὸν σκοπὸν χρησιμοποιούμενον κογχύλιον. *Κογχυλευται* μνημονεύονται ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου ἐν Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανὸν Βόνν. σ. 244,1.

Ἐν 3,36 ἡ ἐρμηνεία τῶν *καρφοπετάλων* διὰ τοῦ *Metallnägeln* δὲν εἶναι ὀρθή. *Καρφοπέταλα* εἶναι δύο πράγματα, *καρφία* καὶ *πέταλα*, ἀμφότερα ἀναγκαῖα διὰ τὴν πετάλωσιν τῶν ἵππων.

Ἐν 7,32 μετὰ τὰς λέξεις *γυναικὸς αὐτοῦ* πρέπει νὰ τεθῇ σημεῖον στίξεως, διότι τὰ ἐπόμενα ἀφοροῦν εἰς ἄλλο κτῆμα.

Ἐν 8,8 εἰς τὰ περὶ *μονοκαβάλλων* λεγόμενα ἄς προστεθοῦν ὅσα περὶ αὐτῶν ἔγραψα ἐν Διγενῇ Ἀκρίτῃ σ. 48 καὶ 91 κέ. Ὁ συγγραφεὺς ὀμιλεῖ μόνον περὶ τῶν συρόντων μέχρι τριῶν ἵππων. Ἐλησμόνησε τοὺς σύροντας πλέον τῶν τριῶν, τοὺς λεγομένους *μεγαλοαλογίτας*.

Ἐν 9,9 ἡ Ἀνακτορόπολις ταυτίζεται πρὸς τὴν Ἡϊόνα. Ἀκριβέστερον ἐταυτίσθη αὕτη ὑπὸ τοῦ Lemerle πρὸς τὴν Οἰούμην, ὅστις καὶ καθώρισεν ἀκριβῶς τὴν θέσιν της.²

¹ Βλ. D u c a n g e, Glossarium ἐν. λ. *δοστρακάριοι*.

² L e m e r l e, Philippes σ. 267 κέ.

Ἐν 9,14 σχετίζεται ἐτυμολογικῶς ἡ *Γεράντζα* πρὸς τὴν *Κυραννίζαν* ἢ *Κεραννίζαν*. Ὁ συσχετισμὸς δὲν εἶναι ἀκριβής. Τὰ δευτέρω εἶναι κτητορικά, προερχόμενα ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ κτήτορος, γυναικὸς τινος ὀνόματι *Κυραννίσας* ἢ *Κεραννίσας*, ὅπερ ὄνομα εἶναι ὑποκοριστικὸν τοῦ *κύρα* ἢ *κερά* *Ἄγνα* — *Κυράγνα* ἢ *Κεράγνα*. Τὸ ὄνομα ἐσυνηθίζετο μέχρις ἐσχάτων ἐν Κομοτινῇ, τὸ ἔφερε δὲ καὶ μία τῶν ἀδελφῶν τῆς μάμμης μου.

Ἐν 9,28 ὁ καθορισμὸς τῆς θέσεως τῆς *Κορμενίτζας* δὲν εἶναι ἀκριβής. Τὸ χωρίον κεῖται ἐπὶ τῶν βορείων ὑπωρειῶν τοῦ Παγγαίου ὀλίγον χαμηλότερον τῆς γνωστῆς μονῆς *Κοσφινίτζης*. Πρβλ. *Κυριακίδου*, *Βυζαντιναὶ μελέται* II - V σ. 80.

Ἐν 27,20 ὁ συγγραφεὺς ταυτίζει τὴν ἐν τῷ ἐγγράφῳ κατὰ τὰ Σύρμενα μονὴν τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν ἐπικεκλημένην τοῦ Χάλδου πρὸς τὴν μονὴν τῆς Παναγίας τοῦ Σουμελά. Ὁ ταυτισμὸς δὲν εἶναι ὀρθός. Τὰ *Σύρμενα* ἢ *Σούρμενα* ἢ *Σουσοῦρμενα* κεῖνται ἀνατολικῶς τῆς Τραπεζοῦντος εἰς τὴν παραλίαν, ἐνῶ ἡ μονὴ τῆς Παναγίας τοῦ Σουμελά νοτίως καὶ ἐν μέσῳ τῶν ὄρεων. Περὶ τῆς μονῆς τοῦ Χάλδου βλ. *Χρυσάνθου μητροπολίτου Τραπεζοῦντος*, Ἡ Ἐκκλησία Τραπεζοῦντος (Ἀρχεῖον Πόντου τόμ. 4-5) σ. 509.

Τὰ ἐν σ. 78 λεγόμενα περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν *ἀργυροβούλλων* δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀκριβῆ. Ἀργυρόβουλλον, ἐκδοθὲν ἤδη ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Νικηφόρου κουροπαλάτου Λέοντος τοῦ Φωκᾶ καὶ προοριζόμενον διὰ τὸν Πάπαν ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Λουϊπράνδου (Legatio ad Nicephorum Phocam ἐν συνεχείᾳ τοῦ Λέοντος Διακόνου Βόνν. σ. 367). Κατ' αὐτὸν ἐκ τῶν δοθέντων εἰς αὐτὸν δύο ἐγγράφων τὸ μὲν *χρυσοβούλλιον*, ἀπευθυνόμενον πρὸς τὸν Ὁθῶνα, ἦτο *epistola auro scripta* (;) *et signata* τοῦ αὐτοκράτορος, τὸ δὲ *ἀργυροβούλλιον*, ἀπευθυνόμενον πρὸς τὸν Πάπαν, ἦτο *literae argento signatae* τοῦ κουροπαλάτου, διότι δὲν ἐθωροῦντο ἄξιον νὰ λάβῃ ὁ Πάπας αὐτοκράτορικὸν γράμμα. Κατὰ ταῦτα τὰ ἀργυροβούλλια ἦσαν ἔγγραφα ἐσφραγισμένα δι' ἀργυρᾶς βούλλας τοῦ ἀνωτάτου μετὰ τὸν αὐτοκράτορα ἄρχοντος, ὅστις κατὰ μὲν τὸν I' αἰῶνα ἦτο ὁ κουροπαλάτης, βραδύτερον δὲ οἱ δεσπότες.

Ἐν 29,8 προκειμένου περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ χωρίου τῆς Καλαμαριάς *Κριζιανὰ* γίνεται παραπομπὴ εἰς τὸν Vasmer, ὅστις θεωρεῖ τοῦτο σλαβικόν. Ἡ κατάληξις - *ιανὰ*¹ δεικνύει ὅτι πρόκειται περὶ ὀνόματος ἑλληνικοῦ, προερχομένου ἐκ τοῦ ὀνόματος κτήτορός τινος *Κυρίση*—*Κρίση* κατὰ τὸν βόρειον φωνηεντισμόν.

Ἡ ἐν 37,76 ταῦτισις τοῦ *Γαλικοῦ* ποταμοῦ πρὸς τὸν *Ἀλιάκμονα* (Βιστρίτσα) δὲν εἶναι ὀρθή. Ὁ Γαλικός, ὡς γνωστόν, εἶναι τὸ χρυσοφόρον

¹ Βλ. καὶ τὴν παρατήρησιν τοῦ συγγραφέως ἐν σ. 187 διὰ τὰ Ἰπανιανὰ.

ποτάμιον, τὸ ρέον ἐγγὺς τῆς Θεσσαλονίκης καὶ πρὸς δυσμὰς αὐτῆς, τελείως ἄσχετον πρὸς τὸν Ἀλιάκμονα. Σημειοῦται ἤδη εἰς τὴν Tabulam Reutingerianam μὲ σταθμὸν Gallicum νοτιώτερον τῆς ἀποξηρανθείσης λίμνης τοῦ Ἀματόβου. Ἐκ τῶν βυζαντινῶν εὗρισκω αὐτὸν παλαιότερον παρὰ Βρυεννίῳ (Βόνν. 149). Παραθέτω τὸ χωρίον. «Ἐπεὶ δὲ πρὸς τὸν δυτικὸν ὀρίζοντα ὁ ἥλιος ἦν, ἤδη ταῖς σάλπιγξι σημαίνας τὸν ἐξιτήριον (ὁ Βασιλάκιος) ἐξῆει τῆς πόλεως (Θεσσαλονίκης). Καταλιπὼν δὲ τὴν εὐθείαν ὁδόν, ἴν' οὕτως λάθῃ τὸν μικροῦ δεῖν ἀλάθητον (τὸν Ἀλέξιον), διὰ τῆς λεγομένης Λιτῆς διελθὼν, ἐπεὶ πρὸς τὸν ποταμὸν γέγονεν, ὃν Γαλικὸν καλοῦσιν ἐγχώριοι, διαπεράσας τοῦτον ἐγγύς που τοῦ φρουρίου τοῦ Ἄετοῦ καλουμένου καὶ τὸν ἐκεῖσε ὑπερβάς αὐλακα ἐχώρει διὰ τῆς πεδιάδος» Ἐπανειλημμένως ἀπαντᾶται κατόπιν παρὰ τῷ Καντιακουζηνῷ, σημείωσε δὲ καὶ τὸ ἔγγραφο 66/7, 441-442. Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καλεῖται Ἐχέδωρος.

Ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 56 ἐγγράφῳ ὁ ἐκδώσας αὐτὸ Ἰωάννης ὁ Χάλδος ὀνομάζεται ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Εὐθυμίου τῆς μονῆς Κολοβοῦ, ὑπὲρ ἧς τὸ ἔγγραφο, δούξ τῶν Ἀρμενικῶν, τῶν Βουκελαριῶν καὶ τῆς Θεσσαλονίκης. Περίεργος δὲν εἶναι ἡ ἔνωσις δύο ἢ τριῶν θεμάτων ὑπὸ ἓνα στρατηγὸν ἢ δοῦκα, ἀλλ' ἡ ἔνωσις θεμάτων, ἀφισταμένων πολὺ ἀλλήλων. Ἴσως ὁ μοναχὸς χάριν τῆς ἱστορίας τοῦ δωρητοῦ ἀναγράφει καὶ τὰ θέματα, εἰς τὰ ὁποῖα ἤρξεν οὗτος διαδοχικῶς, πρὶν γίνῃ δούξ Θεσσαλονίκης.

Ἐν 57,4 εἰς τὰ περὶ τῆς ἐπισκοπῆς Ἐξιβῶν λεγόμενα προσθετέα καὶ ὅσα γράφει ὁ Lemerle ἐν Actes de Kutlumus ἀρ. 13.

Ἐν τῷ αὐτῷ ἐγγράφῳ εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι ὁ μὲν Νικηφόρος ὁ Βοτανειάτης ἀποκαλεῖται καὶ ὑπογράφεται ἀπλῶς *πρόεδρος καὶ δούξ Θεσσαλονίκης*, ὁ δὲ ἀναγραφεὶς Νικόλαος ὑπογράφεται μὲ τὸ πλήρες ὄνομα τοῦ θέματος, ἦτοι *Βολεροῦ, Στρυμόνος καὶ Θεσσαλονίκης*.

Ἐν 58,6 ὁ συγγραφεὺς παρατηρεῖ ὡς ἀξιοσημείωτον ὅτι ὁ *κριτῆς Βολεροῦ, Στρυμόνος καὶ Θεσσαλονίκης* Θλακάς φέρει καὶ τὸν τίτλον τοῦ *ἐπαρχου*, πράγμα τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι καὶ ἡ πόλις τῆς Θεσσαλονίκης εἶχε ἴδιον *ἐπαρχον*, ὅπως ἡ Κωνσταντινούπολις, εἰς τοῦτο δὲ εὗρισκει στήριγμα διὰ τὴν διαφωνίαν αὐτοῦ ὡς πρὸς τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ἐν τῇ Παλατινῇ Ἀνθολογίᾳ ἐπιγράμματος εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ *ἐπαρχου Βασιλείου* (9,686) εἰς τὸν Βασιλείον τὸν παρακοιμώμενον (Πρὸβλ. Βυζαντιναὶ Μελέναι II·V σ. 6 κέ). Παρατηρῶ ὅτι δὲν εἶναι βέβαιον ἂν ὁ *κριτῆς* Θλακάς ἦτο καὶ *ἐπαρχος Θεσσαλονίκης*, διότι μετὰ τὴν λέξιν *ἐπαρχος* ὑπάρχει λέξις ἢ λέξεις ἐξίτηλοι, δεύτερον ὅτι, καὶ ἂν ὑπῆρχε κατὰ τὸν I' αἰῶνα *ἐπαρχός* τις Βασιλείος ἐν Θεσσαλονίκη, δύσκολον ἦτο νὰ συγκεντρώσῃ καὶ τὴν ιδιότητα «τοῦ ὀλετήρος τῆς ἡγορέης τῆς ὑπερφιάλου Βαβυλῶνος» χωρὶς νὰ εἶναι γνωστὸς εἰς τὴν ἱστορίαν, ὡς ἐπίσης δύσκολον ἦτο, *ἐπαρχοντος* ἐν

Θεσσαλονίκη στρατηγοῦ νὰ ἀνατεθῆ εἰς αὐτόν, ἔπαρχον ὄντα, ἡ ἐπισκευὴ τῶν τειχῶν καὶ νὰ ἐπιτραπῆ κατοπιν νὰ στήσῃ τὴν εἰκόνα τοῦ εἰς τόσον ἔμφανές καὶ ἐπίσημον σημεῖον, ὅσον ἡ πύλη τῆς πόλεως. Τοῦλάχιστον εἰς τὴν Χριστοῦπολιν τὰ τείχη ἐπεσκεύασεν ὁ στρατηγὸς Κλάδων χωρὶς νὰ στήσῃ καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ,¹ ἀναφέρει δὲ τιμῆς; ἔνεκεν τὰ δνόματα τῶν βασιλέων, κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ὁποίων ἤρξε. Ὁμολογῶ ὅτι αἱ ἀντιρρήσεις εἰς τὴν γνώμην μου εἶναι σοβαραὶ, ἀλλὰ δὲν μὲ ἔπεισαν, διὰ νὰ τὴν μεταβάλλω. Πλὴν τοῦ δνόματος τοῦ *ὑπάρχου*, τὸ ὁποῖον ὅμως ἐπιδέχεται καὶ ἄλλην πλὴν τῆς ὑπαλληλικῆς ἐρμηνείαν, ἡ φρασεολογία τοῦ ἐπιγράμματος καὶ ὅλαι αἱ ἱστορικαὶ συνθῆκαι συντρέχουν πρὸς τὸν Βασιλείον τὸν παρακοιμώμενον, διὰ τὰς νίκας τοῦ ὁποίου κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ ἄλλο ἐπίγραμμα ὁμιλεῖ.²

Ἐν 65,1 τοῦ ἔτους 1098 εἶναι ἀξιοσημεῖτον ὅτι, ἐνῶ συνήθως ὀλόκληρος ἡ ὑπὸ τὸν δούκα Θεσσαλονίκης περιοχὴ, ἦτοι τὸ μέγα θέμα ἢ δουκάτον, φέρει τὸ ὄνομα «Βολεροῦ, Στρυμόνος καὶ Θεσσαλονίκης», διακρίνεται «διοίκησις Βολεροῦ καὶ Στρυμόνος» καὶ ταύτης τμῆμα τὸ «θέμα Στρυμόνος καὶ Ζαβαλτίας», ἐνῶ βραδύτερον γίνεται λόγος μόνον περὶ «καπετανικίου Ζαβαλτίας». Τοῦτο ἴσως καθιστᾷ πιθανὸν ὅτι μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Βασιλείου τοῦ Β' ἵδρυσιν τῶν *δουκάτων*, περιλαμβανόντων πλείονα θέματα, τὸ ὄνομα *θέμα* περιέπεσεν εἰς τὴν σημασίαν τῆς διοικητικῆς ἢ οἰκονομικῆς ὑποδιαίρεσεως.

Ὡς πρὸς τὰ ἐν σελ. 181 σημειούμενα ὡς σλαβικὰ τοπωνύμια παρατηρῶ ὅτι τὸ τοπωνύμιον *Δομνίκου* πιθανώτατα εἶναι ἑλληνικόν. Τὸ γυναικεῖον ὄνομα *Δόμνα* (*domina*) εἶναι σύνηθες ἐν Ἑλλάδι, ὑποθέτω δ' ὅτι καὶ τὸ *Δομνίκος* μὲ τὴν ὑποκοριστικὴν κατάληξιν —*ίκος* τὴν αὐτὴν ἔχει πηγὴν. Ὡς πρὸς τὸ *Σιομάτου*, ἀλλαχοῦ *Σεμάτου* (74/7, 161) παρατηρῶ ὅτι τὸ χωρίον λέγεται σήμερον *Σέμαλτο*. Τὴν σλαβικὴν προέλευσιν θεωρῶ ὡς ἀμφισβητήσιμον. Ἴσως πρόκειται περὶ τοπωνυμίου ἕξ ἐπωνύμου κτήτορος.

Ἐν σ. 186 ὁ συγγραφεὺς θεωρεῖ ὡς παρωνύμιον τὸ ὄνομα *Κατζικᾶς* πρόκειται περὶ ἐπαγγελματικοῦ ἐπωνύμου· *κατζικᾶς* εἶναι ὁ αἰγοβοσκός. Δὲν εὐστοχεῖ δὲ πάντοτε καὶ ἡ ἐρμηνεία τῶν παρωνυμίων. Οὕτω τὸ *Δινράνης* οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει μὲ τὸ κρανίον, ἀλλὰ προέρχεται ἀπὸ τὸ γεωργικὸν ἐργαλεῖον *δικράνι*, τὸ *κολοκυνθᾶς* δηλοῖ τὸν παραγωγὸν κολοκυνθίων ἢ τὸν λέγοντα *κολοκύνθια*, δηλ. ἀνοησίας, τὸ *Κουρβοελένη* σημαίνει τὴν *κούρβαν* *Ἐλένην*, δηλ. τὴν *πόρνην*, τὸ *Λιμοϊωάννης* ἔχει μᾶλλον σχέσιν πρὸς τὸ *Λαιμογιάννης*· ἡ λέξις *λαιμός* εἶναι συνήθης ὡς παρωνύμιον καὶ κατοπιν καὶ ἐπώνυμον. Ὡς πρὸς τὰ ἕξ ἐθνικῶν ἐπώνυμα πρέπει νὰ παρα-

¹ Βλ. Βυζαντιναὶ Μελέται II · V σ. 21 κέ.

² Βλ. Βυζαντιναὶ Μελέται II · V σ. 21 κέ.

τηρηθῆ ὅτι δὲν δηλοῦσι πάντοτε τὴν ἐθνικότητα τοῦ φέροντος. Τὰ ἐπώνυμα *Βλάχος, Βούλγαρος, Ἀλβανίτης* συχνὰ χρησιμοποιοῦνται καὶ ὡς παρωνύμια, πολλάκις δὲ δηλοῦσι καὶ ἀπλῶς τὸν ἐπισκεφθέντα τὴν Βουλγαρίαν, Ἀλβανίαν κλπ. Ἐλληνα τὸ γένος, ὅπως σήμερον εἶναι καὶ τὸ Πολίτης, Ἀμερικᾶνος κλπ. Ἐν γένει προκειμένου περὶ τοπωνυμίων καὶ ἐπωνύμων ἡ ἐτυμολόγησις παρέχει πολλὰς δυσκολίας, διότι εἶναι καὶ ποικίλαι αἱ ὁδοὶ τῆς προελεύσεως αὐτῶν. Εἶναι περίεργον ὅτι ἀπαντῶνται εἰς τὰ ἔγγραφα καὶ βαπτιστικά ὀνόματα τέκνων σλαβικά, ἐνῶ τῶν γονέων εἶναι ἑλληνικά. Τοῦτο δεικνύει ὅτι σλαβικά τινα ὀνόματα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἐγένοντο δεκτὰ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐκ παλαιοῦ προφανῶς συνοικισμοῦ Σλάβων. Ἀκόμη καὶ σήμερον ἀπαντῶνται τοιαῦτα εἰς καθαρῶς ἑλληνικὰς περιοχάς, ὡς *Στοιγιάννης, Στόγιος, Πέγιος*, καὶ εἴτε παρόμοιον.

Ἀξιοσημεῖωτος εἶναι ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι 186 ἡ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως διαπίστωσις ὅτι ἐν ὠρισμένοις πρακτικοῖς ὀνόματα μὲν βαπτιστικά σλαβικῆς προελεύσεως οὐδόλως ἀπαντῶσι πλὴν μεμονωμένων τινῶν, ἐν οἷς ὁ συγγραφεὺς οὐχὶ ὀρθῶς κατατάσσει καὶ τὰ *Σταμάτης, Σταματηνῆ*, τὰ δ' ἐπώνυμα εἶναι κατ' ἀπόλυτον πλειονότητα καθαρῶς ἑλληνικά (ist die ganz überwiegende Mehrzahl rein griechisch), πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἶχον ἤδη σημειώσει εἰς τὰ Θεσσαλονίκια μελετήματά μου. Ὡς πρὸς τὰ τοπωνύμια παρατηρεῖ ὅτι ἔχομεν ἀρκετὰ σλαβικά, ἐνῶ τὰ ὀνόματα τῶν χωρικῶν εἶναι ἑλληνικά, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δεικνύει ὅτι τὰ σλαβικά ταῦτα τοπωνύμια ἦσαν πλέον ἀπὸ τοῦ Ι' αἰῶνος καὶ ἐξῆς ἀπλᾶ ἐπιβιώματα. Ἡ παρατήρησις εἶναι ὀρθή. Παρατηρῶ ἐπὶ πλέον ὅτι καὶ τὰ χαρακτηριζόμενα ὡς σλαβικῆς καταγωγῆς τοπωνύμια δὲν εἶναι πάντοτε τοιαῦτα, διότι πολλαὶ ὡς πρὸς ταῦτα ἐγένοντο καὶ γίνονται παρετυμολογίαι, καὶ ὅτι, ἐὰν γίνῃ σύγκρισις τῶν ἀριθμῶν τῶν σλαβικῶν καὶ ἑλληνικῶν τοπωνυμίων κατὰ περιοχάς, θὰ διαπιστωθῆ ὅτι τὰ ἑλληνικά ὑπερέχουν κατ' ἀριθμὸν. Ὡς πρὸς τὰ ὀνόματα *Σταμάτης, Σταματηνῆ* παρατηρῶ ὅτι εἶναι ἑλληνικώτατα. Προέρχονται ἀπὸ τὸ ῥῆμα *σταματῶ*, εἶναι δὲ προῖόν τῆς δεισιδαίμονος πίστεως εἰς τὴν δύναμιν τῶν ὀνομάτων. Ὅπως δίδονται τὰ ὀνόματα *Ζήσης, Πολυζώης, Πολυχρόνης* κλπ., διὰ τὴν ζήσιν καὶ πολυχρονίαν τὸ παιδί. *Στέργιος* διὰ τὴν στεριώσιν, οὕτω δίδεται καὶ τὸ ὄνομα *Σταμάτης*, διὰ τὴν σταματήσιν. Πολλάκις τὸ ὄνομα χρησιμοποιεῖται καὶ διὰ τὴν σταματήσιν τὴν πολυγονίαν ἢ τὴν συνεχῆ ἀρρενογονίαν ἢ θηλυγονίαν, ὥστε τὸ μέλλον ἐνδεχομένως βραδύτερον νὰ γεννηθῆ νὰ εἶναι διαφόρου γένους. Οὕτω τὸ ὄνομα *Σταμάτα* τίθεται, διὰ τὴν παύσιν ἢ θηλυγονίαν καὶ ἀρχισιν ἀρρενογονία, τὸ δὲ *Σταμάτης* ἀντιστρόφως, διὰ τὴν σταματήσιν τὰ ἀρσενικά καὶ τὴν γεννηθῆ τέλος πάντων καὶ ἓνα θηλυκό.¹

¹ Πρὸς βλ. Στ. Π. Κυριακίδου, Ἑλληνικὴ Γραμματικὴ. Α' Μῆμετα τοῦ λόγου. Ἀθῆναι 1922 σ. 370.

Ἐν 66/7,42 ἡ ἔτυμολόγησις τῆς λέξεως *λακκόσταμα* ἐκ τοῦ *λακκόσταγμα* δὲν εἶναι πιθανή. Τὸ δεύτερον συνθετικὸν μᾶλλον πρέπει νὰ εἶναι τὸ *στάμα*, ἐκ τοῦ *σταματῶ* (ἴσταμαι), δηλ. τὸ ἴστασθαι, ὅπως καὶ τὸ μέρος, ὅπου ἴσταται τι ἴσως ὁ περὶ τοὺς λάκκους τόπος νὰ ἐχρησίμευε, διὰ νὰ σταματοῦν καὶ ποτίζωνται ζῶα.

Τὰ ἐν 88,24 περὶ τῶν *τυμπανιαίων* λεγόμενα δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀκριβῆ. Τὸ νὰ μείνῃ νεκρός τις ἄλυτος καὶ τυμπανιαῖος συνδυάζεται καὶ μὲ τὴν πίστιν εἰς τοὺς βροκόλακας, οἵτινες ἀκριβῶς εἶναι νεκροὶ ἄλυτοι καὶ τυμπανιαῖοι. Πρὸβλ. τὸ γλωσσάριον τοῦ Ducange ἐν λ. *τυμπανῖται* καὶ ἰδίᾳ τοῦ *Λέοντος Ἀλλατίου*, De Graecorum hodie quorundam orinationibus epistola σ. 142 κέ. Συγχρόνους παραδόσεις βλέπε παρὰ *Πολίτη*, Παραδόσεις ἀρ. 933-977. Πρὸβλ. καὶ *B. Schmidt*, Das Volksleben der Neugriechen. Leipzig, 1871, σ. 157-171 καὶ ἰδίᾳ 162 διὰ τὸ *τυμπανιαῖον*.

Τὸ ὑπ' ἀρ. 89 τοῦ ἔτους 1635 εἶναι ἐνδιαφέρον διὰ τὴν μνειάν διαφορῶν μονῶν καὶ ναῶν τῆς Θεσσαλονίκης, ὡς καὶ τόπων τῆς περιοχῆς, μὲ τὰ σημερινὰ πλέον ὀνόματα.

Τὸ ὑπ' ἀριθ. 102 τοῦ ἔτους 1421 ἔγγραφον εἶναι λίαν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν τοπικὴν ἱστορίαν τῆς Θεσσαλονίκης, διότι καὶ πολλὰ ὀνόματα Θεσσαλονικέων μνημονεύονται καὶ πολλὰ διὰ τοὺς περὶ τὴν Θεσσαλονικὴν κήπους καὶ τὰς ἐν αὐτοῖς ἐργασίας λέγονται.—Ἐν στ. 50 γίνεται λόγος περὶ τινος ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τὸν ὁποῖον ὁ συγγραφεὺς ταυτίζει πρὸς τὸν παρὰ τὴν ἀψίδα τοῦ Γαλερίου γνωστὸν κελκικὸν ναόν, νομίζω ὄχι ὀρθῶς. Διότι ὁ ἐν τῷ ἔγγράφῳ ναὸς ἔκειτο περὶ τὴν Χρυσῆν πύλην, ἄρα ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Βαρδαρίου, οἱ δὲ λίθοι δὲν ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ ναοῦ, ἀλλ' ἐκ τινος ἡρειπωμένου οἰκήματος τῆς μονῆς, κειμένου ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ ναοῦ.

Τὸ ὑπ' ἀρ. 109 τοῦ 1008 εἶναι ἀξιοσημείωτον διὰ τοὺς δημῶδεις τύπους, τοὺς ὁποίους περιλαμβάνει, οἷον *ἦτον*, *ἐδεσπόζετον*, *ἐπῶλειν* ἀντὶ *ἦτο*, *ἐδεσπόζετο*, *ἐπῶλει*, ὁ πρὸς *ἐγγόνιν* *γαμβρός*, *καταφυτεύγει* ἀντὶ *καταφυτεύει*, *ἀπέδωκάν το* κέξ. Τὸ ἔγγραφον περιλαμβάνει καὶ σλαβόφωνά τινα ὀνόματα, τὰ ὁποῖα ὁ συγγραφεὺς ἐπιχειρεῖ νὰ ἔτυμολογήσῃ. Δὲν δύναμαι νὰ κρίνω περὶ τῆς ὀρθότητος τῶν ἔτυμολογιῶν. Ὡς πρὸς δύο μόνον ἔχω νὰ παρατηρήσω τὰ ἑξῆς: Ἐξ ὅσων ἐκ τῶν σήμερον γνωρίζω τὸ ὄνομα *Στογίνας* πιθανῶς ἔχει μᾶλλον σχέσιν πρὸς τὸ σύνηθες *Στογιάννης* ἢ *Στουγιάννης* καὶ κατὰ συγκοπὴν *Στόγιος*. Τὸ ὄνομα ἔγινε σύνηθες καὶ παρὰ τοῖς Ἑλλῆσι, *Στόγινα* δέ, καὶ κατὰ τὰ βόρεια ἰδιώματα *Στόγινα* καὶ *Στογινα* εἶναι ἡ σύζυγος τοῦ *Στόγιου*. Ἐντεῦθεν προῆλθε τὸ ἐπώνυμον *Στογίνας*, ὁ υἱὸς τῆς *Στογίνας* κατὰ τὰ μητρονυμικά, οἷον *Σκλάβαινας*, ὁ υἱὸς τῆς *Σκλάβαινας*, δηλ. τῆς γυναικὸς τοῦ *Σκλάβου* κττ. Περιέργον εἶναι τὸ *Σφροδίτζης*, τοῦ ὁποῖου ἡ μὲν ρίζα φαίνεται σλαβική, ἡ δὲ κατάληξις ἑλληνικὴ κατὰ τὸ *Κυρδίτζης* κττ. Τὸ ὄνομα *Βροῦχος* δὲν εἶναι ἀναγκαίως σλαβικόν. Πιθανῶς εἶναι παρωνύμιον

ἐκ τοῦ βροῦχος, ὅπερ δηλοῖ εἶδος ἐπιβλαβοῦς κολεοπτέρου ἐντόμου, βλάπτοντος τὰ ὄσπρια. Ἡ λέξις ἀπαντᾷ εἰς τοὺς Ἑβδομήκοντα, ἀλλὰ καὶ παλαιότερον.¹ Ἀπαντᾷ καὶ ἐν τῷ ἔξορκισμῷ τοῦ Τρύφωνος, τῷ λεγομένῳ εἰς τοὺς κήπους, ἀμπελῶνας καὶ χωράφια, μεταξὺ τῶν «κακούργων θηρίων, τῶν ἀδικούντων τὴν ἀμπελον, τὴν χώραν τε καὶ τὸν κῆπον . . . οἷα κάμπη, σκώληξ, σκωληκοκάμπη, σκάνθαρος, βροῦχος, ἀκρίς, ἐπίμαλος» κτλ. Τοιαῦτα ἐπώνυμα ἐκ παρωνυμίων ἐξ ἐντόμων δὲν εἶναι σήμερον ἄγνωστα. Ἐγνώρισα ἐν Ἀθήναις δικηγόρον τινὰ Κουνούλην ὀνόματι, ἤκουσα δὲ καὶ Σκνίπαν καὶ Σκουληκίδην καὶ ἄλλα τοιαῦτα.—Ἡ ἐν σι. 13 λέξις *μουρταί* ἀντὶ *μορταί* δεικνύει βόρειον ἰδίωμα, ὅπως βόρειον ἰδίωμα δεικνύουν καὶ οἱ τύποι *δρογγάριος* ἀντὶ *δρογγάριος*, ὅπως ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ συγγραφεὺς.

Τὸ ὑπ' ἀρ. 110 ἔγγραφο τοῦ 1286 εἶναι ἐπίσης ἐνδιαφέρον γλωσσικῶς, διότι παρουσιάζει ἀρκετὰ δημῶδη, ἐν οἷς καὶ βόρεια, στοιχεῖα.

Τὸ ὑπ' ἀριθ. 111 τοῦ 1320 ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ συγγραφεὺς ὅτι εἶναι ἐνδιαφέρον διὰ τὰς οἰκοδομικὰς λέξεις. Ἡ λέξις ὅμως *πέταυρον* δὲν σημαίνει τὴν *δοκόν*, ἀλλὰ τὰς σανίδας, τὰς ἐπὶ τῶν δοκῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπιτίθενται αἱ κέραμοι.² Τὸ *πεταυρόστεγον* ἀντιδιαστέλλεται πρὸς τὸ κατωτέρω (σι. 19) *καλαμόστεγον*.

Τὸ αὐτὸ ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 112.

Αἱ σποραδικαὶ αὗται παρατηρήσεις οὐδόλως μειώνουν τὴν σπουδαιότητα καὶ τῶν πραγματικῶν παρατηρήσεων τοῦ συγγραφέως, αἱ ὁποῖαι πλεῖστα συμβάλλουν ὡς πρὸς τὴν διαφώτισιν διαφόρων πραγματικῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα παρουσιάζουν τὰ ἔγγραφα, ἢ δὲ συμβολῆ αὐτῶν εἶναι τοσοῦτον μᾶλλον σημαντικῆ, καθ' ὅσον ἡ βυζαντινολογία στερεῖται οὐ μόνον τῶν πραγματικῶν βοηθημάτων, τὰ ὁποῖα διαθέτει ἡ κλασσικὴ φιλολογία, ἀλλ' ἀκόμη καὶ στοιχειωδῶς πλήρους λεξικοῦ, διότι τὸ μὲν τοῦ Ducange εἶναι μὲν καλὸν ἀλλ' ἀπρηχαιωμένον, τὸ δὲ τοῦ Sophocles οὐδέποτε ὑπῆρξε καλόν. Τὸ λυπηρὸν εἶναι ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἀπέφυγε νὰ συντάξῃ καὶ πλήρη πίνακα ὀνομάτων, λέξεων καὶ πραγμάτων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐλαττώνει τὴν ὡς πρὸς ταῦτα εὐχρησίαν τοῦ πολυτίμου ἔργου του.

Εἰς τὴν θεμελιώδη διὰ τὴν βυζαντινὴν διπλωματικὴν σημασίαν τοῦ ἔργου πολλὰ προσθέτει καὶ ἡ καλὴ ἐκλογὴ τῶν δημοσιευομένων ἐγγράφων. Διότι ὁ συγγραφεὺς ἐφρόντισε νὰ ἐκλέξῃ ὄχι ἀπλῶς διπλωματικῶς κατ' ἀλλήλα, ἀλλὰ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτα ἢ κακῶς ἐκδεδομένα. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον πλουτίζει σημαντικῶς τὸ ὑπάρχον ὕλικόν οὐ μόνον διὰ νέου

¹ Πρβλ. τὴν λέξιν ὑπὸ τὴν μορφήν *βροῦχος* ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Ἑρρίκου Στεφάνου.

² Ἡ παραπομπὴ εἰς τὸν Κουκουλέν ἐν ΕΕΒΣπ. 18 (36) σ. 76-138 διορθωτέα εἰς IB' (36) κτλ.

ἀλλὰ καὶ διὰ καλῶς καὶ ἀκριβῶς ἐκδεδομένου ὕλικου. Τί δὲ σημαίνει τοῦτο διὰ τοὺς ἀσχολούμενους περὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντίου δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ τονισθῇ. Οὕτως ὁ συγγραφεὺς μᾶς ἔδωκεν οὐ μόνον ἔργον πολὺτιμον διὰ τὴν βυζαντινὴν διπλωματικὴν, ἀλλὰ καὶ ὕλην πλουσίαν καὶ ἀκριβῆ καὶ ἐν γένει βοήθημα σπουδαιότατον διὰ τὴν σπουδὴν τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ πάσης ἀπόψεως, γλωσσικῆς, πραγματικῆς, ἱστορικῆς, τοπογραφικῆς, προσωπογραφικῆς καὶ ἐθνολογικῆς, ἀπαραίτητον διὰ πάντα περὶ τὸ Βυζάντιον ἀσχολούμενον.

ΣΤΙΑΠΩΝ Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ

Franz Dölger, Sechs byzantinische Praktika des 14. Jahrhunderts für das Athoskloster Iberon. Mit diplomatischen, sprachlichen, verwaltungs- und sozialgeschichtlichen Bemerkungen. (Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Phil.—hist. Klasse. Neue Folge. Heft 28, 1949). München 1949.

Ὁ συγγραφεὺς ἐκδίδει ἕξ πρακτικὰ ἀπογραφῶν δλόκληρα διὰ κτήματα τῆς Μονῆς Ἰβήρων, τινῶν τῶν ὁποίων μέρη μόνον εἶχε δημοσιεύσει εἰς τὸ εὐθὺς ἀνωτέρω κριθὲν ἔργον του. Τὰ πρακτικὰ ταῦτα ἀποτελοῦσι δύο δμάδας. Ἡ πρώτη περιλαμβάνει τέσσαρα παράλληλα πρακτικὰ διὰ τὰ αὐτὰ κτήματα τῆς Μονῆς, ἐκδοθέντα ὑπὸ τεσσάρων διαφόρων ἀπογραφῶν εἰς διαφόρους χρόνους ἀπὸ τοῦ ἔτους 1301 μέχρι τοῦ 1341, ἡ δεύτερα ἄλλα δύο, ἐκδοθέντα δι' ἄλλα κτήματα τῆς Μονῆς, διὰ τὰ ἴδια καὶ τὰ δύο, ὑπὸ διαφόρων ἐπίσης ἀπογραφῶν, τὸ μὲν πρῶτον ἐν ἔτει 1316, τὸ δὲ δεύτερον ἐν ἔτει 1341.

Ἡ ἕκδοσις τῶν παραλλήλων τούτων ἐγγράφων ἐγένετο σκοπίμως καὶ ἀπὸ διπλωματικῆς καὶ ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως. Ἀπὸ διπλωματικῆς μὲν, διὰ νὰ φανῇ κατὰ τίνα τρόπον εἰργάζοντο οἱ ἀπογραφεῖς κατὰ διαφόρους χρόνους ἐπὶ τῶν ἰδίων κτημάτων, ἀπὸ ἱστορικῆς δὲ διὰ τὴν ἐκτίμησιν τῶν συντελουμένων ἐν τῇ διοικήσει καὶ τοῖς κτήμασι μεταβολῶν. Πράγματι ἡ παραβολὴ τῶν παραλλήλων τούτων ἀποδεικνύεται ἀπὸ πολλῶν ἀπόψεων διδακτικωτάτη. Τοῦτο ἐσημείωσεν ἤδη ὁ συγγραφεὺς ἐν ταῖς παρατηρήσεσι τοῦ ἀνωτέρω κριθέντος ἔργου του (σ. 201), ἐξηγεῖ δὲ πληρέστερον ἤδη ἐν τῇ εἰσαγωγῇ του.

Ἐν αὐτῇ οὗτος κάμνει λόγον πρῶτον περὶ τῶν δημοσιευομένων ἐγγράφων, δεύτερον διὰ τὸ σχεδιάγραμμα, τὸ ὁποῖον ἀκολουθοῦν οἱ ἀπογραφεῖς εἰς τὴν σύνταξιν τῶν πρακτικῶν, τρίτον διὰ τὰ ἐνδιαφέροντα διαλεκτικῶς στοιχεῖα, τέταρτον διὰ τὰ γεωγραφικά, πέμπτον διὰ τὰ οἰκονομικά καὶ κοινωνικά, ἕκτον διὰ τὰ δημογραφικά καὶ ἑβδομον διὰ τὰ διοικητικά πράγματα. Ἀκολουθοῦν τὰ κείμενα καὶ τέλος πῖναξ τῶν κυριωτάτων ἐν αὐτοῖς ἀπαντωσῶν εἰδικῶν καὶ σπανίων λέξεων.